



## VETERINAAR- JA TOIDUAMET

### OTSUS

Tallinn

20. veebruar 2012 nr 59

#### **Eesti Hobusekasvatajate Seltsi tunnustamisel valitsenud tingimuste muutmine**

„Põllumajandusloomade aretuse seaduse” § 11 lõike 2, „Haldusmenetluse seaduse” § 64 lõike 1 ja 2, § 71 lõike 1, põllumajandusministri 13. juuni 2007. a määruse nr 91 „Veterinaar- ja Toiduameti põhimäärus” § 8 lõike 3, Veterinaar- ja Toiduameti kontrollakti nr 16-130-12-002-AR ja Eesti Hobusekasvatajate Seltsi 31.01.2012. esitatud taotluse põhjal:

1. Tunnistan kehtetuks Veterinaar- ja Toiduameti 29.12.2010. aasta otsuse nr 470 punktides 2.5 ja 2.6 nimetatud aretus- ja säilitusprogrammid tagasiulatuvalt alates 08.11.2011.
2. Tunnustan:
  - 2.1. Tori tõugu hobuste aretusprogramm (lisatud) ja selle järgmised osad:
    - 2.1.1. Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord (lisatud)
    - 2.1.2. Aretuslooma põlvnemise registreerimise ja põlvnemise õigsuse kontrollimise kord (lisatud)
    - 2.1.3. Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord (lisatud)
    - 2.1.4. Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnustamise kord (lisatud)
    - 2.1.5. Emaslooma seemendusandmete registreerimise kord (lisatud)
    - 2.1.6. Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord (lisatud)
    - 2.1.7. Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord (lisatud)
  - 2.2. Tori tõu (universaalne suund) säilitusprogramm (lisatud) ja selle järgmised osad:
    - 2.2.1. Välimiku- ja jõudlusomaduste kirjeldus (lisatud)
    - 2.2.2. Andmed populatsiooni kohta (lisatud)
    - 2.2.3. Tõu säilitamise meetodid (lisatud)
    - 2.2.4. Tõu propageerimise kord (lisatud)
3. Kui isik ei nõustu otsusega võib ta esitada vaide järelvalveasutuse juhile otsuse teadasaamise päevast arvates kümne tööpäeva jooksul või pöörduda kohtu poole haldusmenetluse seadustikus sätestatud korras.



Registrikood 70000094

**Ärakiri: Eesti Hobusekasvatajate Selts**

**Teadmiseks: Lääne-Virumaa Veterinaar keskus; Põlvamaa Veterinaar keskus; Pärnumaa Veterinaar keskus; Läänemaa Veterinaar keskus.**

# TORI TÕUGU HOBUSTE ARETUSPROGRAMM

Tori tõugu hobuste aretusprogramm  
kinnitati Eesti Hobusekasvatajate Seltsi Tori tõugu  
hobuste kasvatajate haruseltsi üldkoosolekul  
12.06.2010, Toris

## Õiguslikud alused

Õiguslikud alused tori tõugu hobuste (tõumärk T) aretusprogrammi (edaspidi Programmi) ja selle osade jaoks on:

Euroopa Ühenduse määrused C.D. 92/353; C.D. 92/354; C.D. 96/78; 504/2008; C.D. 96/79; C.D. 92/216 ja direktiivid 90/427; 90/428.

Eesti Vabariigi Põllumajandusloomade aretuse seadus (06.11.2002; RT I 2002, 96, 566) ja sellega seonduvad õigusaktid: Põllumajandusministri 18.12.2002 määrus nr 86 „Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise ning aretuseks sobivaks tunnistatud aretuslooma ja aretusmaterjali kasutamise alused” (RTL 2002, 146, 2132); Põllumajandusministri 21.12.2009 määrus nr 128 „Identifitseerimisele kuuluvate põllumajandusloomade liikide loetelu, nende identifitseerimise ning registreerimise viisid ja kord; registreerimistunnistuse väljastamise kord ja veisepassi vorm ning põllumajandusloomade arvestuse pidamise kord” (RTL 2009, 98, 1457); Põllumajandusministri 08.12.2005 määrus „Põllumajandusloomade ohustatud tõugude loetelu” (RTL 2005, 120, 1876) ja teised Eesti Vabariigi seadused.

## Üldine

Käesolev programm on koostatud aastateks 2011 kuni 2020. Programm haarab kõiki abinõusid, mis on vajalikud tori tõu aretuseks ja tori tõugu (universaalne suund) hobuste populatsiooni säilitamiseks. Programmi lahutamatuks osaks on tori tõugu hobuste (universaalne suund) säilitusprogramm. Tori tõugu hobuste aretus lähtub sotsiaal - majanduslikest vajadustest.

## Aretuspiirkond ja populatsioon

Tori tõugu hobuste aretuspiirkond on Eesti Vabariik. Lisanduvad aretajad teistest riikidest, kui nad täidavad käesolevat Programmi.

Populatsioon hõlmab 2010 aastal 1376 tori tõugu hobust, sealhulgas kuni 740 säilitusprogrammis osalevat hobust ning 636 aretusprogrammis osalevat hobust.

## **Aretusprogrammiga seonduvad nõutavad protseduurireedid**

Aretusprogrammi osadena esitatakse järgmised protseduurireedid:

- Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord
- Aretuslooma põlvnemise registreerimise ning põlvnemise õigsuse kontrollimise kord
- Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord
- Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord
- Emaslooma seemendusandmete registreerimise kord
- Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord
- Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord.

Aretusprogrammi osad on toodud ühtsed mõlemale aretussuunale, väljaarvatud tõuraamatu jaotus, kus on erinevatel aretussuundadel erinevad nõuded ja selguse mõttes on need vastavas programmi osas eraldi välja toodud.

### **Programm ja tõuraamat jaguneb:**

I osa Tori tõugu (universaalne suund) hobuste aretusprogramm

Tõuraamatu osa TA

II osa Tori tõugu hobuste aretusprogramm

Tõuraamatu osa TB

## **TORI TÕUGU (UNIVERSAALNE SUUND) HOBUSTE ARETUSPROGRAMM**

**Selle programmiosa lahutamatuks osaks on tori tõugu (universaalne suund) säilitusprogramm.**

### **Aretuse eesmärk**

Selle aretusprogrammi eesmärgiks on tagada tori tõu genofondi säilitamine. Tori hobusetõugu iseloomustab põlvnemise ühtsus sõlmeellastest ja kohanemine kohalike söötmis-pidamis-tingimustega. Hobustel peavad olema programmi eesmärkidele vastavad jõudlusnäitajad, sest tegemist on mitmekülgse kasutusotstarbega hobustega.

Eesmärk on aastaks 2020 laiendada tori täkkude, kes on kantud tõuraamatu TA osa peatõuraamatusse, aretuses kasutamist ja seeläbi tagada populatsiooni suurenemine üle 1000 hobuse piiri. Suurendada aastas sündivate varssade arvukust vähemalt 100 varsani, kelle kolme eellastepõlvkonna jooksul ei ole kasutatud teist tõugu aretusmaterjali. Suurenema peab tori tõugu (universaalne suund) hobuste aretusprogrammis osaleva populatsiooni põlvnemise ühtlikkus ja vähenema sõltuvus sugulastõugudest. Seejuures on eesmärgiks suurendada aretajate teadlikkust paaridevaliku otsuste langetamisel ning vajadusel viiakse läbi individuaalset nõustamist.

### **Aretusmeetodid**

Selles aretusprogrammis osalevad täkid ja märad, kes on kantud tori tõugu hobuste tõuraamatu TA ossa ja nende järglased. Tõuraamatu pidamist on täpsemalt käsitletud osas „Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord“.

Vastavalt Põllumajandusloomade aretuse seaduse § 3 lg 4 võib tori tõu (universaalne suund) aretuses kasutada vaid puhasaretust. Oluline tähtsus on liin- ja perekondaretusel, ühtlikul ja mitteühtlikul paaridevalikul. Lubatud on mõõdukas sugulusaretus.

### **Aretusedu saavutamise abinõud**

Programmi eesmärkide saavutamiseks kasutatakse puhasaretust. Oluline tähtsus on liin- ja perekondaretusel, ühtlikul ja mitteühtlikul paaridevalikul. Lubatud on mõõdukas sugulusaretus.

Oluliseks infoks aretajatele on seejuures hobuste hindamise andmed. Täpsemad kriteeriumid hobuste hindamise kohta on toodud aretusprogrammi osas „Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord“.

Tori tõugu hobuste tõuraamatut peetakse elektrooniliselt Jõudluskontrolli Keskuse serveris, algdokumente säilitatakse Eesti Hobusekasvatajate Seltsi (EHS) büroos. Andmete kogumisel, kasutamisel ja säilitamisel lähtub EHS kehtivast seadusandlusest.

Tõuraamatu pidajana ja jõudluskontrolli läbiviijana on EHS avaliku teenuse pakkuja. Hobuste põlvnemise ja jõudluskontrolli tulemuste andmed avalikustab EHS paber kandjal või digitaalselt (aastaraamat, koduleht jm). Juurdepääs hobuste andmetele on tagatud EHSi büroos või edastatakse kirjalikult teabenõude alusel.

Selleks, et teha vahet tori tõugu hobuste erinevate aretussuundade vahel kasutatakse erinevaid UELN koode.

## Aretusprogrammi täitmiseks vajalik aretusloomade arv

Populatsioon hõlmab 2010 aastal 1376 hobust, sealhulgas kuni 740 säilitusprogrammis osalevat hobust. 2009. aastal sündis 61 säilitusprogrammis osalevat varssa, 2010. aastal on registreeritud 26 varsa sünd.

Tori tõugu hobuste tõuraamatuandmeid säilitatakse elektrooniliselt Jõudluskontrolli Keskuse serverites ([www.jkkeskus.ee/uushobu](http://www.jkkeskus.ee/uushobu)), kust hobusekasvatavad saavad kontrollida andmeid oma hobuste kohta. Kõigi karjasolevate tori tõugu (universaalne suund) hobuste andmed on kantud riiklikku hobuslaste registrisse PRIAs.

## Tõu iseloomustus

Tori tõug baseerub 1856. aastal asutatud Tori Hobusekasvanduse ja 20. sajandi alguses väljakujunenud tori hobusetõu päritoluga soojavereliste hobuste populatsioonil, kus teatud aretusetappidel on suuremat geneetilist mõju avaldanud tori tõu esiisast Hetmanist alates ida-friisi, postjee-bretooni ja hannoveri hobusetõud. Põhjalikum ülevaade tori tõugu hobuste ajaloost on toodud tori tõugu hobuste (universaalne suund) populatsiooni säilitusprogrammis.

Programmis osalev hobune peab olema kantud tori tõugu (universaalne suund) hobuste tõuraamatu TA ossa ning mõlemad vanemad peavad põlvnema tori tõu esiisast Hetmanist. Põlvnemises väheneb postjee-bretooni täkkude Loots, Uhke, Tugev, Sammur ja Virk ning hannoveri tõugu täkkude Albus, Delfiin, Farda, Kiirus, Kraver ja Wef osakaal.

### 1. Genealoogilised liinid

Genealoogilistesse liinidesse kuuluvad järgmised tunnustatud täkid:

1) Hertsog 12 521 T	sünd 1986	Hoius 3939 TB liin
2) Rootsis: Hilbek 13 533 T	sünd 1991	Hoius 3939 TB liin
3) Hapollon 13 569 T	sünd 1995	Hoius 3939 T liin
4) Hadrian-UW- 13 585 T	sünd 1997	Hasmo 129 T liin
5) Hamadeus 13 743 T	sünd 2006	Hoius 3939 TB liin
6) Härra 13 767 T	sünd 2006	Halis 348 T liin
7) Lancelot-UW- 13 691 T	sünd 2003	Loots 649 TA liin
8) Luks 13 707 T	sünd 2001	Loots 649 TA liin
9) Soliid 12 339 T	sünd 1985	Sammur 569 TA liin
10) Vahur 13 647 T	sünd 2003	Veluur 13 527 T järglaskond
11) Vörsik 13 639 T	sünd 1995	Virk 571 TA liin
12) Albion 13 627 T	sünd 1999	Aaker 9969 T järglaskond
13) Ailur 12 391 T	sünd 1986	Aaker 9969 T järglaskond
14) Aramis III 13 725 T	sünd 2005	Aaker 9969 T järglaskond
15) Rootsis: Arhibald 13 631 T	sünd 2001	Arhippos 13 535 T järglane
16) Argument 13 685 T	sünd 2003	Arhippos 13 535 T järglane
17) Pägimor 13 769 T	sünd 2006	Premium 13 547 T järglaskond
18) President 13 755 T	sünd 2007	Premium 13 547 T järglaskond

Säilitusprogrammis on soovitatav suurendada täkkude Hertsog 12 521 T, Lancelot-UW- 13 691 T, Vahur 13 647 T, Ailur 12 391 T, Aramis III 13 725 T kasutust.

### 2. Genealoogilised märaperekonnad

Tunnustatud märaperekonnad on: Mimi – Lee 1559 TA, Iduna, Hilba 1243 T, Aade 1283 T, Hoiva 986 T, Harita 1531 TA jne.

Tõule vajaliku konstantsuse hoidmiseks säilitatakse kaasaegsete hobuste geneetiline sarnasus

märadesse läinud genealoogiliste liinidega.

## **Tõu omadused**

Tõu omadusi väljendatakse soovitud ja mitte soovitud omaduste koondina. Eraldi vaadeldakse hobuse tõu- ja sootüüpi, kehaehitust, liikumisi ehk allüüre.

Keskmiised soovitud mõõtmed 4 a. ja vanematel täkkudel:

-turjakõrgus (tk )	166 cm
-kere põikipikkus (kppk)	172 cm
-rinnaümberruud (rü )	197 cm
-kämblaümberruud ( kü )	22,5 cm

Keskmiised soovitud mõõtmed 4 a. ja vanematel märadel:

-turjakõrgus (tk )	163 cm
-kere põikipikkus (kppk)	169 cm
-rinnaümberruud (rü )	195 cm
-kämblaümberruud ( kü )	21,0 cm

## **1. Tüüp:**

Soovitud on elegantse, suursuguse ja harmoonilise välimusega hobune, keda iseloomustab suurem massiivsus ja suhteliselt suurem keha pikkuse e. formaadi indeks võrreldes tori tõugu hobuste aretusprogrammis osalevate hobustega.

Täkkudel ja märadel peavad olema selgelt väljendunud soo- ja tõutunnused. Mittesoovitud on robustne, toores, mitteharmooniline välimus, soo- ja tõutunnuste puudumine.

Soovituslik turjakõrgus kolmeaastasel hobusel on 156...170 cm ning kämblaümberruud minimaalselt 20,5 cm.

## **2. Kehaehitus:**

erinevate kehaosade iseloomustamisel on antud järgnevad soovitud ja mittesoovitud tunnused:

### Pea

Soovitud: väljendusrikas, uhke, keskmise pikkusega kõrvadega

Mittesoovitud: ilmetu, suur, pikkade, lühikeste või lontis kõrvadega

### Silmad

Soovitud: suured, elavad, tumedad, sõbralikud ja ümarad

Mittesoovitud: väikesed, tuhmid, tuimad ja varjatud

### Lõuapärade vahe

Soovitud: lõuapärade vahe lai, vaba liikumisega

Mittesoovitud: tugev, kitsas lõuapärade vahe

### Kael

Soovitud: keskmise pikkusega, pealt kumer ning kuklaga hästi ja kergelt ühendatud

Mittesoovitud: madal, sügava ühendusega, kiilukujuline ja lühike

### Piht

Soovitud: pikk, hästi väljaarenenud turi, suured libajad abaluud ja pikad õlavarred.

Mittesoovitud : lühike või madal turi; väikesed , lühikesed või püstjad abaluud , lühikesed õlavarred

### Keha

Soovitud: ristkülikukujuline (kehapikkus ületab turjakõrguse 5... 8 cm võrra), harmooniliselt, tugevalt ühendunud hobuse ees-, kesk- ja tagakeha

Mittesoovitud: ruudukujuline keha; pehme selg, avatud pikk tühimik, kumer nimme, lühike ja horisontaalne laudjas

### Jäsemed

Soovitud: hea lihastiku ja korrektse ehitusega, hästi arenenud liigesed; elastsed, keskmise pikkusega sõrgatsid ja hästi vormitud kabjad.

Mittesoovitud: puudulikult arenenud lihastikuga, väikesed lamedad ja silmapaistmatud liigesed, eetsi-või taatsirandmene seis; lühikesed või püstised sõrgatsid, liiga kitsas, saabeljalgne, rangjalgne ja kooskandne seis. Mittesoovitud on väikesed kabjad.

### **3.Värvus**

Lubatud on kõik tori hobustel esinevad värvused, enamlevinud värvused on raudjas, kõrb ja kollane. Eelistatud on heleda laka ja sabaga ning väheste märgistega tumeraudjas hobune.

### **4. Liikumised ehk allüürid**

Soovitud: hoogsad ja maadhaaravad põhiallüürid (4-taktiline samm; 2-taktiline traav; 3- taktiline galopp). Liigutused peavad kanduma energilistest tagajalgadest läbi elastse ja kergelt õõtsuva selja üle esijalgadele. Jäsemed peavad seejuures liikuma otse ja ettepoole. Samm peab olema vaba ja maadhaarav. Traav ja galopp peavad olema selgelt äratuntava lennufaasiga, elastsed, hoogsad ja tasakaalukad.

Mittesoovitud: lühike, madal ja mitteelastne liikumine; kinnine, fikseeritud selg; seotud õlad; tagajalgade nõrk tõuge. Samuti riivlevad või pöörlevad liigutused.

### **5.Seesmised omadused (tervis, kohanemisvõime, söödakasutus, iseloom, temperament, jõudlus, sigivus)**

Soovitud: töötahteline, võimekas, sõbralik, rahulik, usaldav, energiline, tasakaalukas, tugeva tervisega, hea pingetaluvuse ja kohanemisvõimega ning hea sigivuse ja söödakasutusega, pärilike vigadeta ja haigusteta hobune, kes sobib metsa- ja talutöödele, hobuturismi, hipoteraapiasse jne.

Mittesoovitud: kartlikud, närvilised, äkilised või tigidad hobused.



## **TORI TÕUGU (ARETUSSUUND) HOBUSTE ARETUSPROGRAMM**

### **Aretuse eesmärk**

Aretusprogrammi eesmärgiks on väärtustada tori hobusetõu ajaloolist aretuskaiku, tagada tori tõugu hobuse põlvnemise ja välimiku ühtsus ning taastada mitmekülge kasutusotstarbega ja konkurentsivõimeline tori tõugu hobune.

Aastaks 2020 on eesmärk suurendada tori tõugu (aretussuund) hobuste aretusprogrammis osaleva populatsiooni konkurentsivõimet rahvusvahelisel tasandil, põlvnemise ühtlikkust ja suurendada kõrge aretusväärtusega tori tõugu sugutäkkude kasutamise osa. Eesmärk on suurendada aretajate teadlikkust paaridevaliku otsuste tegemisel.

### **Aretusmeetodid**

Selles aretusprogrammis osalevad täkid ja märad, kes on kantud tori tõugu hobuste tõuraamatu TA ja TB ossa ja nende järglased, lisaks osalevad tunnustatud täkid sugulastõugudest. Sugulastõugudena käsitletakse käesoleva programmi raames trakeeni, hannoveri, holsteini ja inglise täisverelist hobusetõugu. Tõuraamatu pidamist on täpsemalt käsitletud aretusprogrammi osas „Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord“.

Aretusprogrammi eesmärk saavutatakse puhasaretusega ja sisestava ristamisega, kasutades liin- ning perekondaretust, ühtlikku ja mitteühtlikku paaridevalikut.

### **Aretusedu saavutamise abinõud**

Programmi eesmärkide saavutamiseks kasutatakse puhasaretust koos lähte- ja sugulastõugude sisestava ristamisega. Oluline tähtsus on liin- ja perekondaretusel, ühtlikul ja mitteühtlikul paaridevalikul. Lubatud on mõõdukas sugulusaretus.

Oluliseks infoks on aretajatele paaridevaliku otsuste tegemisel on hobuste hindamise andmed. Täpsemad kriteeriumid hobuste hindamise kohta on toodud aretusprogrammi osas „Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord“.

Tori tõugu hobuste tõuraamatut peetakse elektrooniliselt Jõudluskontrolli Keskuse serveris, algdokumente säilitatakse Eesti Hobusekasvatajate Seltsi büroos. Andmete kogumisel, kasutamisel ja säilitamisel lähtub EHS kehtivast seadusandlusest.

Tõuraamatu pidajana ja jõudluskontrolli läbiviijana on EHS avaliku teenuse pakkuja. Hobuste põlvnemise ja jõudluskontrolli tulemuste andmed avalikustab EHS paber kandjal või digitaalselt (aastaraamat, koduleht jm). Juurdepääs hobuste andmetele on tagatud EHSi büroos või edastatakse kirjalikult teabenõude alusel.

Selleks, et teha vahet tori tõugu hobuste erinevate aretussuundade vahel kasutatakse erinevaid UELN koode.

### **Aretusprogrammi täitmiseks vajalik aretusloomade arv**

Aretusprogrammis osalevad täkid ja märad, kes on kantud tori hobuste tõuraamatu TA ja TB ossa ning nende järglased, lisaks tunnustatud komponenttõugude täkid ja nende järglased Populatsioon hõlmab 2010 aastal 1376 hobust, sealhulgas kuni 636 aretusprogrammis osalevat hobust, sealhulgas 200 aretusmära ja 13 tunnustatud sugutäkk. 2009. aastal sündis 43 aretusprogrammis osalevat varssa, neist 32 on registreeritud tori tõugu (aretussuund) populatsiooni tõuraamatu põhiossa ja 11 lisaossa, 2010. aastal on registreeritud vastavalt 35 ja 8 varsa sünd.

Tori hobuste tõuraamatu andmeid säilitatakse elektrooniliselt Jõudluskontrolli Keskuse serveris ([www.jkkeskus.ee/uushobu](http://www.jkkeskus.ee/uushobu)), kust hobusekasvatajad saavad kontrollida andmeid oma hobuste kohta. Kõigi karjasolevate tori tõugu (aretussuund) hobuste andmed on kantud riiklikku hobuslaste registrisse PRIAs.

Tõug on levinud üle Eesti, arvukamalt on aretusprogrammis osalevaid hobuseid Pärnumaal, Viljandimaal ja Tartumaal. Vähem levinud on populatsioon Saaremaal ja Virumaal. Aretusprogrammis on suurem mõju täkkude Arhippos, Premium, Hermelin, Casanova ja Carry's Son järglastel.

### **Tõu iseloomustus**

Tori hobusetõug baseerub 1856. aastal asutatud Tori Hobusekasvanduse ja 20. sajandi alguses väljakujunenud tori hobusetõu päritoluga soojavereliste hobuste populatsioonil, kus teatud aretusetappidel on suuremat geneetilist mõju avaldanud tori tõu esiisast Hetmanist alates ida-friisi, postjee-bretooni ja hannoveri hobusetõud.

Programmis osalev hobune peab olema kantud tori hobuste tõuraamatu aretusprogrammi TB osasse ning vähemalt ema peab põlvnema tori tõu esiisast Hetmanist. Samuti osalevad programmis aretusprogrammi TA osa tõuraamatusse kantud hobuste järglased sugulastõugude või aretusprogrammi TB osa esindajatega.

Aretusprogrammis osaleva hobuse põhiliseks väärtuseks on universaalsus ja kõrge saavutusvõime.

Aretusprogrammis osalevat hobust iseloomustab hästi arenenud tüüp, keskmise suurusega pea ja kael, lai ja sügav rinnakorv, riskülikukujuline kere, tugev ja pikk laudjas, tugev luustik ja konstitutsiooni küllaldane kuivus. Tori tõugu hobusele on iseloomulik varavalmivus, hea söödakasutus, hea tervis ja sigivus.

Aretusprogrammis osaleval hobusel on head liikumised põhiällüürides - sammus, traavis kui galopis.

Genealoogilistesse liinidesse kuuluvad lisaks säilitusprogrammis tunnustatud täkkudele

järgmised aretusprogrammis tunnustatud täkid:

1. Pärn 13 587 T	sünd 1998	Premium 13 547 T (Hann.) järglaskond
2. Preester 13 603 T	sünd 1999	Premium 13 547 T (Hann.) järglaskond
3. Credo 13 681 T	sünd 2003	Casanova 13 581 T (Holst.) järglane
4. Arti 13 605 T	sünd 1998	Arsenal xx järglane
5. Opaal 13 697 T	sünd 2000	Omer xx järglane
6. Luxus 13 693 T	sünd 2002	Lakmus 13 575 T (Holst.) järglane
7. Lüübek 13 727 T	sünd 2005	Lakmus 13 575 T (Holst.) järglane
8. Madrigal XX (KS)	sünd 1993	3441 Mavr xx järglane
9. Eagle Pass (Trak)	sünd 1998	199 Palladium järglane
10. Casanova 13 581 T	sünd 1996	Cor de la Bryere järglane
11. Carry's Son 13 611 T	sünd 2000	Carry (Holst.) järglane
12. Cumberland 13 729 T	sünd 2005	Corrado I (Holst.) järglane
13. Fuks 13 601 T	sünd 1991	Fassaad järglane
14. Areen 13 663 T	sünd 2000	Arsenal xx järglane
Soomes:		
15. Prominent 13 657 T	sünd 2000	Premium 13 547 T (Hann.) järglaskond
16. Arhippos 13 535 T	sünd 1992	Absinth(Hann.)järglane

Tunnustatud märaperekonnad on: Mimi – Lee 1559 TA, Iduna, Hilba 1243 T, Aade 1283 T, Hoiva 986 T, Harita 1531 TA jne.

Mõõtmed:

Keskised soovitud mõõtmed 4 a. ja vanematel täkkudel:

-turjakõrgus (tk )	166 cm
-kere põikipikkus (kppk)	172 cm
-rinnaümberruud (rü )	197 cm
-kämblaümberruud ( kü )	22,0 cm

Keskised soovitud mõõtmed 4 a. ja vanematel märadel:

-turjakõrgus (tk )	163 cm
-kere põikipikkus (kppk)	169 cm
-rinnaümberruud (rü )	195 cm
-kämblaümberruud ( kü )	21,0 cm

## **Tõu omadused**

Tõu omadusi väljendatakse soovitud ja mitte soovitud omaduste koondina. Eraldi vaadeldakse hobuse tõu- ja sootüüpi, kehaehitust, liikumisi ehk allüüre.

### **1. Tüüp:**

Soovitud on elegantse, suursuguse ja harmoonilise välimusega hobune, keda iseloomustab väiksem massiivsus ja suhteliselt väiksem keha pikkuse e. formaadi indeks võrreldes tori tõugu hobuste säilitusprogrammis osalevate hobustega.

Täkkudel ja märadel peavad olema selgelt väljendunud soo- ja tõutunnused. Mittesoovitud on robustne, toores, mitteharmooniline välimus, soo- ja tõutunnuste puudumine.

Soovituslik turjakõrgus kolmeaastasel hobusel on 156...170 cm ning kämblaümberruud minimaalselt 20,5 cm.

### **2. Kehaehitus:**

erinevate kehaosade iseloomustamisel on antud järgnevad soovitud ja mittesoovitud tunnused:

#### Pea

Soovitud: väljendusrikas, uhke, keskmise pikkusega kõrvadega

Mittesoovitud: ilmetu, suur, pikkade, lühikeste või lontis kõrvadega

#### Silmad

Soovitud: suured, elavad, tumedad, sõbralikud ja ümarad

Mittesoovitud: väikesed, tuhmid, tuimad ja varjatud

#### Lõuapärade vahe

Soovitud: lõuapärade vahe lai, vaba liikumisega

Mittesoovitud: tugev, kitsas lõuapärade vahe

#### Kael

Soovitud: keskmise pikkusega, pealt kumer ning kuklaga hästi ja kergelt ühendatud

Mittesoovitud: madal, sügava ühendusega, kiilukujuline ja lühike

#### Piht

Soovitud: pikk, hästi väljaarenenud turi, suured libajad abaluud ja pikad õlavarred.

Mittesoovitud : lühike või madal turi; väikesed , lühikesed või püstjad abaluud , lühikesed õlavarred

#### Keha

Soovitud: ristkülikukujuline (kehapikkus ületab turjakõrguse 5... 8 cm võrra), harmooniliselt,

tugevalt ühendunud hobuse ees-, kesk- ja tagakeha

Mittesoovitud: ruudukujuline keha; pehme selg, avatud pikk tühimik, kumer nimme, lühike ja horisontaalne laudjas

#### Jäsemed

Soovitud: hea lihastiku ja korrektse ehitusega, hästi arenenud liigesed; elastsed, keskmise pikkusega sõrgatsid ja hästi vormitud kabjad.

Mittesoovitud: puudulikult arenenud lihastikuga, väikesed lamedad ja silmapaistmatud liigesed, eetsi-või taatsirandmene seis; lühikesed või püstised sõrgatsid, liiga kitsas, saabeljalgne, rangjalgne ja kooskandne seis. Mittesoovitud on väikesed kabjad.

### **3.Värvus**

Eelistatud on heleda laka ja sabaga ning väheste märgistega tumeraudjas hobune.

### **4.Liikumised ehk allüürid**

Soovitud: hoogsad ja maadhaaravad põhiallüürid (4-taktiline samm; 2-taktiline traav; 3- taktiline galopp). Liigutused peavad kanduma energilistest tagajalgadest läbi elastse ja kergelt õõtsuva selja üle esijalgadele. Jäsemed peavad seejuures liikuma otse ja ettepoole.

Samm peab olema vaba ja maadhaarav. Traav ja galopp peavad olema selgelt äratuntava lennufaasiga, elastsed, hoogsad ja tasakaalukad.

Mittesoovitud: eelkõige lühike, madal ja mitteelastne liikumine; kinnine, fikseeritud selg; seotud õlad; tagajalgade nõrk tõuge. Samuti riivlevad või pöörlevad liigutused.

### **5.Hüpe**

Soovitud: elastne ja hea stiiliga hüpe, millest on äratuntav tasakaalukus ja tähelepanelikkus. Oluline on jõuline ja kiire tõuge.

Mittesoovitud: vähese ettevaatlikkuse ning võimega ja rippuvate jalgadega hüpe.

### **6.Seesmised omadused (tervis, kohanemisvõime, söödakasutus, iseloom, temperament, jõudlus, sigivus)**

Soovitud: töötahteline, võimekas, sõbralik, rahulik, usaldav, energiline, tasakaalukas, tugeva tervisega, hea pingetaluvuse ja kohanemisvõimega ning hea sigivuse ja söödakasutusega, pärilike vigadeta ja haigusteta hobune, kes sobib mitmekülgse ja tasakaaluka hobusena kasutamiseks kõikidel ratsaspordialadel, turismis, kergematel talutöödel jne.

Mittesoovitud: kartlikud, närvilised, äkilised või tigidad hobused.

## 7. Eripaaride valik

Eripaaride valiku eesmärgiks on ratsaspordis konkurentsivõimelise tori hobuse kasvatamine ning läbi valiku kontrollida teistesse tõuraamatutesse kantud, kuid samuti tori tõu sugulastõuge kasutatavate tõuraamatute esindajate sobivust tõule.

Eripaaride valiku rakendamisel lähtutakse eelneval aastal populatsioonis sündinud varssade arvust. Maksimaalselt võib eripaaride valiku määr olla kuni 5% populatsioonis eelmisel aastal sündinud varssadest. Igal aastal antakse eraldi teada lubatud seemenduste arv.

Eripaaride valiku rakendamist sooviv aretaja esitab kirjaliku taotluse koos lisadega Eesti Hobusekasvatajate Seltsi hiljemalt 1. veebruariks paaritusaastal. Taotlusel on ära märgitud valiku eesmärk ning eripaari valikus osaleva täku ja tori tõuraamatusse kantud mära andmed.

Täku kohta tuleb lisada aretusorganisatsiooni poolt välja antud põlvnemist tõendava dokumendi ära kiri ning tõend geneetilise identifitseerimise kohta. Lisaks andmed olemasoleva tunnustuse, jõudluskontrolli tulemuste ja aretusväärtuse kohta.

Mära kohta on soovitatav lisada andmed tema eelmiste järglaste hindamistulemuste kohta (võimalusel), mära enda, tema külgsugulaste ja vanemate jõudluskatsete andmed.

Eripaaride valiku taotlused peavad olema esitatud EHSi jooksva aasta 1.vebruariks. Eripaaride valiku rakendamise otsustavad tõu- ja hindamiskomisjon ühiselt hiljemalt 15.vebruariks. Otsus eripaaride valiku kinnitamise või mitte kinnitamise kohta tehakse eripaaride valiku taotlejale kirjalikult teatavaks 7 tööpäeva jooksul alates otsuse langetamisest.

Eripaaride valikul saadud varss kantakse tori tõugu hobuste tõuraamatu TB osa eeltõuraamatusse ja saadud varss on tori tõugu hobune.

## **Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord**

Seadusandlik alus tõuraamatu pidamise korrale ja hobuste tõuraamatusse kandmise alustele on toodud aretusprogrammi üldosas.

### **Mõisted**

Tõuraamat – andmekogu, kuhu kantakse hobuse põlvnemise andmed, aretaja ja omaniku andmed ning tema geneetilise väärtuse hindamise ja jõudluskontrolli tulemused koos järglaste nimetamisega.

Tori tõugu hobune – hobune, kelle ema on tori tõugu ja isa on tunnustatud või tunnustamata tori tõugu või tori tõugu (aretussuuna) populatsiooni aretusprogrammis nimetatud komponenttõugu või eripaaridevalikus osalev täkk.

Tõuraamatus registreerimine – tori tõugu hobuse järglase arvelevõtmine tõuraamatu põhi- või lisaosas talle passi väljastamiseks.

Tõuraamatusse kandmine – mära või täku sugulise kasutuse või aretuseks tunnustamise registreerimine koos tõuraamatu numbriga andmisega.

Tõuraamatu number – hobusele antav järjekorra number tõuraamatus. Number antakse eraldi täkkudele ja märadele järjekorra alusel.

### **Üldine**

Tori tõugu hobuste tõuraamat on kaheosaline ja jaguneb tori tõugu hobuste (universaalne suund) tõuraamat TA ja tori tõugu hobuste (aretussuund) tõuraamat TB.

Tori tõugu hobuste tõuraamatut (edaspidi “tõuraamat”) peab Eesti Hobusekasvatajate Selts (edaspidi EHS), kes vastutab sissekannete eest. Tõutähis kõigil tori tõugu hobustel on „T”. Tõuraamatu kandeid tehakse ja algdokumente säilitatakse EHS-i büroos. Tõuraamatu elektrooniline versioon asub Jõudluskontrolli Keskuse serverites aadressil <http://jkkkeskus.ee/uushobu> .

### **Tõuraamatusse kantavad andmed**

Tõuraamatus peavad olema iga hobuse kohta järgmised andmed:

- aretaja ja omaniku nimi ja aadress
- sünniaeg, sugu, värvus ja märgised
- hobusele paigaldatud kiibi kood
- individuaalnumber (UELN number)
- vähemalt neli esivanemate põlvkonda
- tõuraamatusse kandmised ja kannete muutused
- väljamineku kuupäev ja põhjus
- kõik teadaolevad jõudluskontrolli tulemused ja võimalusel aretusväärtuse määramine
- tõuaretusalane näitus ja toimumisaeg
- tema järglaskond
- geneetilise ekspertiisi akti number, kui hobuse põlvnemist on geneetiliselt kontrollitud.

Sugulises kasutuses olevatel täkkudel on põlvnemise kontroll kohustuslik, teistel hobustel soovituslik.

## 1. Vajalikud dokumendid tõuraamatusse registreerimisel

### 1.1. Paaritustunnistus (LISA 1)

Paaritustunnistuse registreeritud vormi väljastab täku pidajale EHS. Täku valdaja täidab ja allkirjastab paaritustunnistuse peale teostatud paaritust.

Paaritatud mära omanik saab täku valdajalt paaritustunnistuse esimese lehe, mille ta hoiab alles kui tõendust toimunud paarituse kohta. Mära müügi korral antakse paaritustunnistus edasi mära ostjale.

Täku valdaja on kohustatud pidama paaritusnimekirja (LISA 4), kus ta fikseerib toimunud paaritused kronoloogilises järjekorras.

Täku valdaja peab saatma paaritustunnistuse teise lehe ning paaritusnimekirja EHSi bürosse enne 31.detsembrit.

Paaritustunnistusel peab olema toodud:

- mära nime, individuaalnumbri (UELN) ja/või tõuraamatu numbri
- täku nime, individuaalnumbri (UELN) ja/või tõuraamatu numbri
- paaritusajad
- võimaluse korral tiinuse kontrolli kuupäeva ja tulemuse
- mära omaniku nime ja aadressi
- täku valdaja nime, aadressi ja allkirja

### 1.2. Varsa sünnitunnistus (LISA 1 ja 2)

Varsa sünnitunnistus on mära paaritustunnistuse blanketil. Varsa sünnist teatamiseks EHSi võib kasutada ka varsa sünniteate vormi ([www.ehs.ee](http://www.ehs.ee), dokumendid, LISA 3) Mära omanik või tema esindaja täidab varsa sünnitunnistuse, allkirjastab ning saadab selle või varsa sünniteate EHSi bürosse 30 päeva jooksul peale mära varssumist.

Varsa sünnitunnistusel peab olema toodud:

- varsa ema nimi, individuaalnumber(UELN) ja/või tõuraamatu number;
- varsa isa nimi, individuaalnumber (UELN )ja/või tõuraamatu number;
- mära omanik või omanike esindaja;
- varsa sünniaeg, sugu;
- varsa värvus;
- andmeid tiinuse katkemise või surnultsünni jm sündmuste kohta.

Kui varss on kiibiga märgistatud enne sünniteate saatmist, märgitakse sünniteatele ka varsa kiibi kood.

Varsa sünnitunnistus saadetakse EHSi bürosse kõikide sündmuse puhul (surnultsünd, abort, mära ei tiinestunud jm.), vastav kanne tehakse sünnitunnistuse osasse.

### 1.3. Identifitseerimisleht (LISA 3)

Varsa identifitseerib ning identifitseerimislehe täidab EHSi poolt volitatud isik varsa ema juures. Vanemate hobuste identifitseerimisel on vajalik omaniku poolt esitada hobuse põlvnemist tõendavad dokumendid. Identifitseerimisleht allkirjastatakse hobuse omaniku või omanike esindaja poolt. Identifitseerimisleht koostatakse kahes eksemplaris, mille koopia antakse hobuse omanikule. Identifitseerimislehe originaali alusel vormistatakse hobuse pass enne vars 6 kuu vanuseks saamist, vanemate hobuste puhul hiljemalt 6 kuu jooksul peale identifitseerimist. Pass edastatakse hobuseomanikule peale passi väljastamisega seotud arvete tasumist Seltsile.

Identifitseerimislehel peavad sisalduma järgmised andmed hobuse kohta:

- nimi, sünniaeg, sünnikoht, sugu ja tõug
- omaniku või omanike esindaja nimi ja aadress
- ema ning isa nimed, individuaalnumbrid (UELN) ja/või tõuraamatu numbrid
- ema paaritamise/seemendamise aeg ning paaritustunnistuse number
- värvus, märgiste kirjeldus ja joonisdiagramm
- märke elektronkiibiga märgistamise kohta

## **2. Hobusepassi väljaandmise kord**

Pass on dokument hobuse päritolu, jõudluse ja identifitseerimise kohta, mis kuulub hobuse juurde ja peab omaniku vahetuse korral hobusega kaasnema. Passi kadumisest peab omanik EHSi viivitamatult teavitama ning kirjaliku avalduse alusel väljastatakse talle duplikaatpass.

Pass vormistatakse hobusele, kelle kohta on tõuraamatu pidajal järgmised dokumendid:

- varsa sünnitunnistus (kohustuslik varssadel)
- hobuse identifitseerimisleht (vajadusel eraldi märgistamise teade – LISA 6)
- vanema hobuse puhul põlvnemist tõendav dokument

Pass edastatakse hobuseomanikule peale passi väljastamisega seotud arvete tasumist Seltsile. Pass on aluseks hobuse tõuraamatusse kandmisel.

Pass sisaldab järgmiseid andmeid hobuse kohta:

- passi väljastanud aretusühistu nimi;
- hobuse individuaalnumber (UELN);
- hobuse märgistus (kiip, põletusmärk jms.);
- hobuse tõug, sünniaeg, sugu, värvus, märgised ning joonisdiagramm;
- hobuse ja tema eellaste põlvnemine nelja põlvkonna ulatuses (sh. hobuse vanemate ja -vanavanemate nimed, värvused, sünniaastad ning kanded vastavatesse tõuraamatu osadesse);
- ema paaritamisaeg;
- hobuse jõudluskontrolli ja aretusväärtuse andmed, märkmed hobuse hindamise ja tunnustamise kohta;
- aretuskonkursside ja näituste tulemused;
- aretaja nimi ning aadress.

## **3. Aretusandmete muutmine**

Kõik muudatused (värvus, märgised, jõudluskontroll, näituste tulemused, omanikuvahetus jm.) kantakse passi ja tõuraamatusse EHSi volitatud isiku poolt. Vastavate märgete tegemiseks esitab hobuse omanik EHSile avalduse paranduse sisseviimiseks dokumenti ja vajadusel (nt. omanikuvahetus) paranduse tegemise aluseks oleva dokumendi koopia või ära kirja.

Passis sisalduvate andmete muutmine või täiendamine omaniku poolt on keelatud.



#### 4. Aretaja kohustused

Vastavalt Põllumajandusministri 21. detsembri 2009. a määrusele nr 128 on aretaja kohustatud pidama arvestust karjas olevate hobuste üle. Registreerida tuleb vähemalt järgmised andmed:

- hobuse nimi
- tõug
- sünniaeg
- karja toomise ja karjast väljaviimise aeg
- lähte- ja sihtkoha aadress koos sealse loomapidaja nime ja isiku- või registrikoodiga.

Andmete muutumise korral (nt. hobuse karja tulek või karjast väljaminek, varssumine, kastreerimine, paaritused) tuleb need arvestusdokumentidesse kanda 3 päeva jooksul sündmuse toimumisest alates. Karja arvestusdokumente tuleb säilitada vähemalt 3 aastat alates hobuse karjast väljamineku päevast.

Tõuraamatus registreeritud hobuse pidaja peab täitma algarvestuse lehte (LISA 5) ja edastama aasta lõpuks andmed karjas olevate hobuste kohta EHSi bürosse.

Aretaja vastutab andmete õigsuse eest paaritustunnistusel, varsa sünnitunnistusel ja teistel dokumentidel, mida nad täidavad või väljastavad. Aretaja kohustus on kontrollida oma hobuse dokumentides sisalduvate andmete õigsust. Ebatäpsete andmete avastamise korral tuleb sellest EHSi bürosse viivitamatult teatada ning edastada parandust vajav dokument EHSi bürosse.

EHSi volitatud isik viib sisse vajalikud parandused koos märkustega.

Hobuste sündmuste (omanikuvahetus, kastreerimine, hukkumine jms.) korral teavitab hobuse omanik või omanike esindaja sellest EHSi tõuraamatu pidajat 1 kuu jooksul sündmuse toimumisest alates.

Aretaja on kohustatud lubama läbi viia põlvnemise kontrolli uuringuid ja tulemustest tuleb teavitada EHSi 30 päeva jooksul.

##### 4.1 Omanikuvahetusest teavitamine

Omanikuvahetusest tuleb EHSi teavitada 1 kuu jooksul peale sündmuse toimumist. Pass tuleb uue omaniku andmete sissekandmiseks edastada EHSi bürosse koos omandiõiguse muutust kinnitava dokumendiga. Selleks võib olla kas:

- hobuse ostu-müügi leping või
- omaniku vahetuse teatis (LISA 7)

Mõlema dokumendi puhul on vajalikud järgmised andmed: mõlema osapoole nimed, aadressid, allkirjad ja dokumendi koostamise kuupäev.

Pass edastatakse uuele hobuseomanikule peale omanikuvahetuse registreerimisega seotud arvete tasumist Seltsile.

##### 4.2 Täku valdaja kohustused

Täku valdaja vastutab nõuetele vastava paarituse (seemenduse) läbiviimise ja selle registreerimise eest EHSis.

Täku valdaja kohustuste hulka kuuluvad:

- paaritustunnistuse täitmine;
- kinnipidamine kõigist täkkude paarituste või seemenduste piirangutest;
- täku asukoha muutusest ning tõuaretusest väljalangemise kohta teavitamine EHSi bürosse;
- nõustumine nende valduses olevate aretusandmete edastamise ja avaldamisega
- täku põlvnemise geneetilise ekspertiisi läbiviimise korraldamine.

Täku valdaja on kohustatud teavitama mära omanikku võimalikest omadustest, mis võivad

vähendada järglase aretuslikku väärtust (nt. geneetilise põlvnemisandmete kontrolli puudumine jm.).

## 5. Märgistamise kord

Varsa või vanema hobuse identifitseerimiseks täidetakse identifitseerimisleht (1.3). Hobuse esmakordsel registreerimisel antakse talle individuaalnumber (UELN), mida edaspidi ei muudeta, ning väljastatakse pass.

Alates 01.07.2008 on individuaalnumber (UELN) 15 kohaline, selles kajastub tori tõugu hobuse aretussuund. Tori tõugu hobuste (universaalne suund) tõuraamatus TA registreeritud hobuse UELN kood on järgmise ülesehitusega:

233002	2	TA	6832	08
aretüsühistu kood, mis algab riigi koodiga	tõu kood	säilitusprogramm	registrinumber	sünniaasta

### Näide universaalse suuna tori tõugu hobuse kohta:

Hmeros 2330022TA683208

Tori hobuste (universaalne suund) tõuraamat. Säilitusprogramm.

Peatõuraamat. TR nr 14 701 T

Tõu nimetus : tori hobune

Aretussuund: universaalne suund

Elektroonilises tõuraamatus kasutatakse tähiseid: TA peatõuraamat, TA tõuraamat ja TA eeltõuraamat. Hobuse passis peab olema tõuraamatu kande kohal märke „SÄILITUSPROGRAMM“.

Tori tõugu hobuste (aretussuund) tõuraamatus T<sub>B</sub> registreeritud hobuse UELN kood on järgmise ülesehitusega:

233002	2	TB	6834	08
aretüsühistu kood, mis algab riigi koodiga	tõu kood	aretusprogramm	registrinumber	sünniaasta

### Näide aretussuuna tori tõugu hobuse kohta:

Hmeros 2330022TB683408

Tori hobuste tõuraamat. Aretusprogramm.

Peatõuraamat. TR nr 14 701 T

Tõu nimetus : tori hobune

Elektroonilises tõuraamatus kasutatakse tähiseid: TB peatõuraamat, TB tõuraamat ja TB eeltõuraamat. Hobuse passis peab olema tõuraamatu kande kohal märke „ARETUSPROGRAMM“.

### *5.1 Elektroonilise märgistuse kasutamine ja paigaldamine*

Peale 01.07.2009 esmakordselt identifitseeritud hobused märgistatakse elektroonilise transponderiga. Õigus transpndri paigaldamiseks on tegevusluba omaval veterinaararstil. Märgistamine peab toimuma hobuse identifitseerimisega üheaegselt või varem. Varasema märgistamise puhul tuleb identifitseerijale esitada teatis hobuse märgistamise kohta (LISA 6).

## 5.2 Hobuse nimi

Hobused, kellele väljastatakse pass, peavad kandma nime. Nimi ei tohi olla ühetäheline või põhjendamatult pikk. Nimi peab algama isa esitähega ning lõppema soovitatavalt märadel täishäälikuga ning täkkudel kaashäälikuga. Kui nime osana kasutatakse aretaja või sünnikoha nime (nt. –S jne) rakendub nõue vaid hobuse pärisnimele. Nime osana ei ole lubatud kasutada rahvusvaheliselt hobusekasvatuses tunnustatud tõuraamatu kaubamärki ( näit. Z jne.)

EHSil on õigus nõuda nime muutmist järgmistel põhjustel:

- korduvate nimede kasutamisel;
- põhjendamatult pikkade nimede korral;
- kuulsate hobuste nimede kasutamisel.

## 6. Põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis

Põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis teostatakse rahvusvaheliselt tunnustatud laboris. Hobuse põlvnemisandmeid on geneetilise ekspertiisi abil vaja kontrollida, kui:

- mära paaritati/seemendati ühe inna ajal kahe või enama täkuga;
- mära paaritati/seemendati kahe teineteisele järgneva inna ajal mitme täkuga ja varsa sünniaja järgi võivad kaks viimast täkku olla võimalikud isad;
- kui varss on ema juures nõuetekohaselt identifitseerimata;
- kui tekib kahtlus hobuse põlvnemise õigsuses.

EHS teostab igal aastal 1% populatsiooni põlvnemise uuringu DNA alusel lähtudes järelvalveameti poolt kinnitatud dokumendist “Põlvnemise õigsuse kontrolli kord juhuslikkuse printsiibi alusel eesti hobuse, tori hobuse, eesti raskeveohobuse ja trakeeni tõus” (lisa 10).

Geneetilise ekspertiisi tulemusena hobuse põlvnemisandmete ebaõigeks osutumise korral kannab proovi võtmise ja tehtud ekspertiisi kulud hobuse omanik.

Kõigi täkkude, kes on olnud sugulises kasutuses, põlvnemisandmete õigsus peab olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga. (Alus: Põllumajandusministri 18. detsembri 2002. a määrus nr 86) Täku geneetilise ekspertiisi kulud kannab täku omanik.

## **7. TORI TÕUGU (UNIVERSAALNE SUUND) HOBUSTE TÕURAAMATU TA OSA**

Sünnijärgselt registreeritakse hobune põlvnemisandmete alusel tori tõugu (universaalne suund) populatsiooni hobuste tõuraamatu eeltõuraamatus. Tõuraamatu number antakse tõuraamatusse kandmisel järjekorra alusel eraldi täkkudele ja märadele siis, kui hobune

- tunnustatakse aretuses kasutamiseks või
- on registreeritud tema aretuses kasutamine.

### **7.1. Tõuraamatu TA osa jaotus**

Tori tõu (universaalne suund) aretuses on lubatud vaid puhasaretus. Sellega seonduvalt puudub vajadus tõuraamatu lisaosade järele. Tõuraamat jaguneb:

- täkkude peatõuraamat I, II ja tõuraamat
- märade peatõuraamat I, II ja tõuraamat
- eeltõuraamat

Täkkude peatõuraamatusse ja tõuraamatusse kandmiseks peab täku põlvnemine olema geneetilise ekspertiisiga kontrollitud. (alus: Põllumajandusministri 18. detsembri 2002. a määrus nr 86) Tõuraamatu TA osa kandeid saab teha säilitusprogrammis osalevate hobuste ja nende järglaste osas.

### **7.2. Täkkude kandmine peatõuraamatusse I ja II**

Täku kandmisel peatõuraamatusse on õiguspädevaks organiks tõu-ja hindamiskomisjon. Täku kandmine peatõuraamatusse I ja II toimub mitte varem kui teisel eluaastal, kui nimetatud täkk on hindamiskomisjoni poolt hinnatud ja tunnustatud. Kande teostamise ajaks peab täku põlvnemine olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga.

#### *7.2.1. Peatõuraamatusse I kantakse tori tõugu täkkud*

- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu aretusprogrammi TA osa eeltõuraamatus
- kes on hinnatud hindamiskomisjoni poolt
- kelle põlvnemises on kolme põlvkonna vältel kasutatud ainult tori tõugu hobuseid
- kelle puhul on oodata säilitusprogrammis kindlaks määratud eesmärkide saavutamist, kusjuures ei esine nende põlvnemises sugulastõugude esindajaid kolme põlvkonna vältel.

#### *7.2.2. Peatõuraamatusse II kantakse tori tõugu täkkud*

- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu aretusprogrammi TA osa eeltõuraamatus,
- kelle puhul on oodata säilitusprogrammis kindlaks määratud eesmärkide saavutamist
- kahe aastane täkk, kes on läbinud noorhobuste jõudluskatsete finaali ning saanud hindamisel hinnatavate tunnuste osas vähemalt "7" punkti ning selle alusel kahe aastase ajutise tunnustuse. Täielikuks tunnustuseks peab täkk läbima aretusprogrammis kehtestatud jõudluskatsed.
- kolme aastane ja vanem aastane täkk, kes ei ole saanud tõu-ja hindamiskomisjoni poolt tunnustust, peab läbima vähemalt ühe järgnevatest jõudluskatsetest:
  - rakendihobuste jõudluskatsed
  - võõrratsaniku test
  - võistlustulemused ratsaspordi aladel
- nelja aastane või vanem täkk, kes ei ole saanud tõu-ja hindamiskomisjoni poolt tunnustust, võib saada tunnustuse vähemalt viie jõudluskatsetel hinnatud järglase järgi. Noorhobuste jõudluskatsetel peavad tema järglased saavutama vähemalt I auhinna. Täkk peab vastama tunnustamiseks vajalikele nõuetele.

### **7.3. Täkkude kandmine tõuraamatusse**

Täkkude tõuraamatusse kantakse tori tõugu täkk, kes on olnud sugulises kasutuses ning

- kes on sünnijärgselt registreeritud aretusprogrammi TA osa eeltõuraamatus;
- kes ei ole aretuseks tunnustatud

Täku põlvnemine peab olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga. Vanemate kui 10-aastaste täkkude puhul on nõutav vähemalt nende geneetiline identifitseerimine.

### **7.4. Märade kandmine peatõuraamatusse I ja II**

Säilitusprogrammi peatõuraamatusse I ja II kantakse sugulises kasutuses olevad märad.

#### *7.4.1. Peatõuraamatusse I kantakse tori tõugu märad*

- kes on sünnijärgselt registreeritud aretusprogrammi peatõuraamatu osa TA eeltõuraamatus;
- kelle põlvnemises on kolme põlvkonna vältel kasutatud ainult tori tõugu hobuseid

#### *7.4.2. Peatõuraamatusse II kantakse tori tõugu märad*

- kes on sünnijärgselt registreeritud aretusprogrammi peatõuraamatu osa TA eeltõuraamatus;
- kes hindamisel on saavutanud hinnatavate tunnuste osas vähemalt "6" punkti

Mära, kellel ei ole täidetud eeltoodud nõuded, kuid kes põlvneb aretusprogrammi tõuraamatu TA osasse kantud vanematest, on nõuetekohaselt identifitseeritud ning kelle põlvnemine on dokumentaalselt tõestatud ja kellelt on saadud vähemalt kaks väga hea hinnanguga ning tõule vajalikku järglast, võib hindamiskomisjoni otsusega kanda peatõuraamatusse II.

### **7.5. Märade kandmine tõuraamatusse**

Märade tõuraamatusse kantakse sugulises kasutuses olevad märad, kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu TA osa eeltõuraamatus ning kes ise on hinnatud tõuraamatusse kandmisel.

### **7.6. Eeltõuraamat**

Eeltõuraamatusse kantakse säilitusprogrammis osalevate hobuste järglased. Eeltõuraamatusse kantava varsa isa põlvnemine peab olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga. Seisuga 01.01.2012 vanemate kui 10-aastaste täkkude puhul lubatakse, et täkk on geneetiliselt identifitseeritud. Külmutatud ja jahutatud spermaga kunstliku seemenduse teel saadud varsa põlvnemine peab olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga.

### **7.7. Tõuraamatu sissekannete muutmine või täiendamine**

Juhul kui selgub, et hobuse sissekanne tõuraamatu vastavasse osasse on toimunud omaniku poolt valede või puudulike andmete alusel, tuleb sisse viia kannete muudatused.

### **7.8. Hindamata täkkude ja märade kandmine tõuraamatusse**

Täkid ja märad, kelle karjast väljaminek toimub enne hindamist ja/või järglase registreerimist, võidakse kanda tõuraamatusse tõestatud põlvnemise alusel.

## 8. TORI TÕUGU (ARETUSSUUND) HOBUSTE TÕURAAMATU TB OSA

Sünnijärgselt registreeritakse hobune põlvnemisandmete alusel tori tõu (aretussuund) hobuste tõuraamatu eeltõuraamatus või mõnes lisas. Tõuraamatu number antakse tõuraamatusse kandmisel järjekorra alusel eraldi täkkudele ja märadele siis, kui hobune

- tunnustatakse aretuses kasutamiseks või
- on registreeritud tema aretuses kasutamine.

### 8.1. Tõuraamatu TB osa jagunemine

Tori tõu (aretussuund) aretuses võib kasutada lisaks tori tõugu hobustele aretusloomi komponenttõugudest.

Tõuraamat jaguneb:

Põhiosa

- täkkude peatõuraamat ja tõuraamat
- märade peatõuraamat ja tõuraamat
  - eeltõuraamat

Lisaosa:

- Lisaosa A
- Lisaosa B

Tõuraamatu põhiosas registreeritakse hobused, kes põlvnevad ossa kantud märadest. Isadeks on tori tõugu hobuste tõuraamatu TB või TA ossa kantud täkud. Tõuraamatu lisaosadesse kantakse hobused, kes ei vasta põlvnemiselt tõuraamatu põhiosa nõuetele.

Täkkude peatõuraamatusse ja tõuraamatusse kandmiseks peab täku põlvnemine olema geneetilise ekspertiisiga kontrollitud. (Alus: Põllumajandusministri 18. detsembri 2002. a määrus nr 86) Tõuraamatu TB osa kandeid saab teha aretusprogrammis osalevate hobuste ja nende järglaste osas.

### 8.2. Täkkude kandmine peatõuraamatusse

Täku kandmisel peatõuraamatusse on õiguspädevaks organiks tõu -ja hindamiskomisjon.

Täku kandmine peatõuraamatusse toimub mitte varem kui teisel eluaastal, kui nimetatud täkk on hindamiskomisjoni poolt hinnatud ja tunnustatud. Kande teostamise ajaks peab täku põlvnemine olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga.

#### 8.2.1. Peatõuraamatusse kantakse tori tõugu täkud

- kes on kantud tõuraamatu aretusprogrammi osa TB eeltõuraamatusse,
- kelle puhul on oodata aretusprogrammis kindlaks määratud eesmärkide saavutamist
- kaheaastane täkk, kes on läbinud noorhobuste jõudluskatsete finaali ja saanud hindamisel hinnatavate tunnuste osas vähemalt “7,5” punkti ning selle alusel kahe aastase ajutise tunnustuse. Täielikuks tunnustuseks peab täkk läbima aretusprogrammis kehtestatud jõudluskatsed.
- kolmeaastane või vanem täkk, kes ei ole saanud tõu-ja hindamiskomisjoni poolt tunnustust, peab läbima jõudluskatsete testid (võõrratsaniku test, rakendispordi või ratsaspordi võistluste tulemused) ja vastama tunnustamiseks vajalikele nõuetele.
- nelja aastane või vanem täkk, kes ei ole saanud tõu-ja hindamiskomisjoni poolt tunnustust, võib saada tunnustuse vähemalt viie jõudluskatsetel hinnatud järglase järgi.

Täkk peab vastama tunnustamiseks vajalikele nõuetele.

### 8.2.2. Peatõuraamatusse kantakse teised täkkud

- hannoveri, inglise täisverelise, holsteini ja trakeeni tõugu täkkud, kellelt on oodata aretusprogrammi eesmärkide täitmist ja kes on tunnustatud tori tõugu hobuste (aretussuund) aretusprogrammis osalemiseks
- tori tõugu täkkud, kellel on silmapaistev jõudlus ja välimik, kuid kelle põlvnemine ei vasta peatõuraamatu nõuetele.

### 8.3. Täkkude kandmine tõuraamatusse

Täkkude tõuraamatusse kantakse tori tõugu täkk, kes on olnud sugulises kasutuses ning

- kes on sünnijärgselt registreeritud aretusprogrammi osa TB eeltõuraamatusse;
- kes ei ole aretuseks tunnustatud

Täku põlvnemine peab olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga. Seisuga 01.01.2012 vanemate kui 10-aastaste täkkude puhul lubatakse, et täkk on geneetiliselt identifitseeritud. Külmutatud ja jahutatud spermaga kunstliku seemenduse teel saadud varsa põlvnemine peab olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga.

### 8.4. Märade kandmine peatõuraamatusse

Aretusprogrammi peatõuraamatusse kantakse sugulises kasutuses olevad märad.

Peatõuraamatusse kantakse tori tõugu märad

- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu TB osa eeltõuraamatus.
- kes hindamisel on saavutanud hinnatavate tunnuste osas vähemalt "7" punkti

Mära, kellel ei ole täidetud eeltoodud nõuded, kuid kes põlvneb aretusprogrammi tõuraamatu osasse kantud vanematest, on nõuetekohaselt identifitseeritud ning kelle põlvnemine on dokumentaalselt tõestatud ja kellelt on saadud vähemalt kaks väga hea hinnanguga ning tõule vajalikku järglast, võib tõu-ja hindamiskomisjoni otsusega kanda peatõuraamatusse .

### 8.5. Märade kandmine tõuraamatusse

Märade tõuraamatusse kantakse sugulises kasutuses olevad märad, kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu TB osa eeltõuraamatus ning kes ise on hinnatud tõuraamatusse kandmisel.

### 8.6. Eeltõuraamat

Eeltõuraamatusse kantakse aretusprogrammi põhiosas osalevate hobuste järglased. Eeltõuraamatusse kantava varsa isa põlvnemine peab olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga, vanema kui 10 aastase täku puhul, seisuga 01.01.2012, peab olema täkk geneetiliselt identifitseeritud. Külmutatud ja jahutatud sperma kasutamisel kunstliku seemenduse teel saadud varsa põlvnemine peab olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga.

### 8.7. Tõuraamatu lisaosa

**Lisaosasse** kantakse registreeritud hobused, kes kuuluvad samasse populatsiooni, on nõuetekohaselt identifitseeritud ja hinnatud programmi alusel, kuid kelle põlvnemine ei vasta tõuraamatu põhiosa nõuetele. Tõuraamatu lisaosa jaguneb kaheks: lisaosa A ja lisaosa B.

#### Lisaosa A

Tori hobuste tõuraamatu A- lisaosasse kantakse:

- tori tõugu hobused, kelle põlvnemine ei vasta tõuraamatu põhiosa nõuetele
- tori tõugu hobused, kes on saanud põhiosasse kantud märadest ja kelle isad on hannoveri, inglise täisverelise, holsteini või trakeeni tõugu täkid.

Hobune kelle ema ja emaema on kantud tõuraamatu lisaosasse A ning tema isa ja emaisa on tõuraamatu põhiosa täkid loetakse puhtatõuliseks ja registreeritakse tori tõugu (aretussuund) hobuste tõuraamatu TB eeltõuraamatusse.

#### Lisaosa B

Tori hobuste tõuraamatu B-lisaosasse kantakse kõik hobused, kes ei ole saanud vastavalt aretusprogrammile, kuid on tõutüübilised ning kelle üks vanematest on tori tõugu hobuste tõuraamatu põhiosasse või lisaosasse A kantud hobune. Need hobused ei võta osa aretusprogrammist.

Lisaosasse B kantud hobuste tõunimetuseks kasutatakse väljendit „ristandhobune“.

### **8.8. Tõuraamatu sissekannete muutmine või täiendamine**

Juhul kui selgub, et hobuse sissekanne tõuraamatu vastavasse osasse on toimunud omaniku poolt valede või puudulike andmete alusel, tuleb sisse viia kannete muudatused.

### **8.9. Hindamata täkkude ja märade kandmine tõuraamatusse**

Täkid ja märke, kelle karjast väljaminek toimub enne hindamist ja/või järglase registreerimist, võidakse kanda tõuraamatusse tõestatud põlvnemise alusel.



## Aretuslooma põlvnemise registreerimise ja põlvnemise õigsuse kontrollimise kord

Seadusandlik alus aretuslooma põlvnemise registreerimise ja põlvnemise õigsuse kontrollimise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Aretuses kasutatavate hobuste põlvnemisandmete registreerimise peab tagama hobusepidajate-aretajate õigeaegne ja korrektne andmete edastamine tõuraamatu pidajale.

### 1. Hobuse sünnist teatamine

Varsa sünnist teatamiseks edastab hobusepidaja tõuraamatupidajale varsa sünnitunnistuse (LISA 1). Varsa sünnitunnistus on mära paaritustunnistuse blanketil. Varsa sünnist teatamiseks saadab mära omanik täidetud ja allkirjastatud varsa sünnitunnistuse. Varsa sünnist digitaalselt teatamiseks võib kasutada varsa sünniteate blanketti (LISA 2), kus on kajastatud kõik nõutavad andmed ([www.ehs.ee](http://www.ehs.ee), dokumendid) Mära omanik peab saatma varsa sünnitunnistuse või varsa sünniteate 30 päeva jooksul peale mära varssumist EHSi bürosse.

Varsa sünnitunnistusel peab olema esitatud:

- varsa ema nimi, individuaalnumber(UELN) ja/või tõuraamatu number;
- varsa isa nimi, individuaalnumber (UELN )ja/või tõuraamatu number;
- mära omanik või omanike esindaja;
- varsa sünniaeg, sugu;
- varsa värvus;
- andmeid toimunud sündmuste kohta (tiinuse katkemise, surnultsünni jm).

Kui varss on kiibiga märgistatud enne sünniteate saatmist, märgitakse sünniteatele varsa kiibi kood.

Varsa sünnitunnistus saadetakse EHSi bürosse iga toimunud sündmuse korral ( surnultsünd, abort, mära ei tiinestunud jm.) , vastav kanne tehakse sünnitunnistuse osasse.

### 2. Hobuse identifitseerimine

Hobuse identifitseerimise osadeks on:

- varsa sünniteade (LISA 1 ja 2)
- joonisdiagramm hobuse kirjeldusega (LISA 3)
- nimi
- individuaalnumber (UELN)
- elektroonilise transpondri edastatav kood
- elektrooniline tõuraamatu kirje
- hobuse pass

Varsa sünniteate peab mära omanik edastama tõuraamatupidajale 30 päeva jooksul alates varsa sünnist. Varsa sünniteade on aluseks kõigile järgmistele toimingutele varsa identifitseerimiseks.

Varsa joonisdiagrammi (LISA 3) koostab EHSi poolt volitatud isik varsa ema juures.(Andmed identifitseerimislehe kohta on toodud aretusprogrammi osas „Tõuraamatuse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord”) EHS tunnistab ka veterinaararsti poolt tehtud joonisdiagrammi. Vanemate hobuste identifitseerimisel on vajalik omaniku poolt esitada hobuse põlvnemist tõendavad dokumendid. Kui hobune on märgistatud enne identifitseerimist tuleb identifitseerijale esitada „Hobuse märgistamise teade” (LISA 6).

Hobusele paneb nime omanik. Nimi ei tohi olla ühetäheline või põhjendamatult pikk. Nimi peab algama isa esitähga ning lõppema soovitatavalt märadel täishäälikuga ning täkkudel kaashäälikuga. Kui nime osana kasutatakse aretaja või sünnikoha nime (nt. –S jne) rakendub nõue vaid hobuse pärisnimele. Nime osana ei ole lubatud kasutada rahvusvaheliselt hobusekasvatuse tunnustatud tõuraamatu kaubamärki ( näit. Z jne.).

Individaalnumber (UELN) antakse kõigile identifitseeritud hobustele vastavalt aretusprogrammi osas „Tõuraamatuse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord” toodud näitele. Numbris kajastub hobuse sünniaasta.

Transpondri paigaldamist on täpsemalt kajastatud järgmises punktis – Hobuste märgistamine.

Kande elektroonilisse tõuraamatusse teeb aretusühing. Elektroonilisse tõuraamatusse registreeritud andmete alusel vormistab aretusühing hobuse passi. Pass väljastatakse hobuseomanikule peale passi väljastamisega seotud kulutuste katmist.

### *3. Hobuste märgistamine*

Elektroonilise transpondri paigaldab veterinaararst. Transponder tuleb paigaldada hobuse vasakule küljele kaelale turja ja kukla vahelisele alale. Märgistamine peab toimuma samaaegselt joonisdiagrammi koostamisega, või varem. Varasema märgistamise puhul peab hobuse pidaja esitama veterinaararsti tõendi hobuse märgistamise kohta. Tõendilt peab selguma millal märgistamine toimus, märgistaja, millist hobust märgistati, paigaldatud transpondri poolt edastatav kood ja koht, kuhu transponder paigaldati. Märgistamisest teatamisel võib kasutada hobuse märgistamise teadet (LISA 6).

### *4. Põlvnemise õigsuse kontroll*

Põlvnemisandmete õigsuse kontrolli aluseks on aretajate poolt täidetavad ja edastatavad dokumendid. Eraldi on põlvnemisandmeid vaja kontrollida geneetilise ekspertiisiga järgmistel juhtudel:

- mära paaritati/seemendati ühe inna ajal kahe või enama täkuga;
- mära paaritati/seemendati kahe teineteisele järgneva inna ajal mitme täkuga ja varsa sünniaja järgi võivad kaks viimast täkku olla võimalikud isad;
- kui varss on ema juures nõuetekohaselt identifitseerimata,
- täkk on olnud sugulises kasutuses.

Lisaks teostab EHS igal aastal 1% tõuraamatusse kantud hobuste geneetilise põlvnemiskontrolli. EHS tasub valikusse sattunud varssade geneetilise ekspertiisi kulud, varsa vanemate geneetilise ekspertiisi kulud kannab varsa või tema ema omanik. Täku geneetilise ekspertiisi kulud kannab täku omanik.

Vastavalt Põllumajandusministri 18. detsembri 2002. a määrusele nr 86 peavad kõigi testimise eesmärgil tõuraamatusse kantud täkkude põlvnemisandmed olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga.

### *4. Andmete säilitamine*

Vastavalt Põllumajandusministri 21. detsembri 2009. a määrusele nr 128 on Aretaja-säilitaja kohustatud pidama arvestust karjas olevate hobuste üle. Arvestust võib pidada nii paberandjal kui elektrooniliselt. Registreerida tuleb vähemalt järgmised andmed: hobuse nimi, tõug, sünniaeg, karja toomise ja karjast väljaviimise aeg ning lähte- ja sihtkoha aadress koos sealse loomapidaja nime ja

isiku- või registrikoodiga. Andmete muutumise korral (nt. hobuse karja tulek või karjast väljaminek, varssumine, kastreerimine, paaritused) tuleb need arvestusdokumentidesse kanda 3 päeva jooksul sündmuse toimumisest alates. Karja arvestusdokumente tuleb säilitada vähemalt 3 aastat alates hobuse karjast väljamineku päevast.

Paaritustunnistusi, sünnitunnistusi, identifitseerimislehti, märgistamise teateid, paaritusnimekirju, omanikuvahetuse teostamise avaldusi säilitatakse EHSi büroos tähtajatult.

## **Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord**

Seadusandlik alus aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Hobuse geneetilist väärtust hinnatakse tema jõudlusandmete alusel. Hobuse omajõudlust hinnatakse varsaeas, noorhobuste ülevaatustel, võõrratsaniku testil, rakendihobuste jõudluskatsetel ja võistlusspordis. Hobuse geneetilise väärtuse hindamisel arvestatakse ka järglaste, eellaste ja külgsugulaste jõudlusandmeid.

Jõudlusandmed avaldatakse jooksvalt EHSi koduleheküljel ja koondandmetena aastaraamatus.

Avaldatud jõudlusandmed on eelkõige aretajale mõeldud info, kes kasutab neid paaridevaliku otsuste langetamisel.

Jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste põhjal väärtustatakse täkk või mära tiitliga ELIIT ning tehakse vastav kanne hobuse passi, tõuaretusalase informatsiooni leheküljele ja elektroonilisse tõuraamatusse.

## Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord

Seadusandlik alus aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Aretusloomana on tunnustatud kõik tori tõugu hobused, kes on kantud või registreeritud tori tõugu hobuste tõuraamatusse. Märadele eraldi testimist ette nähtud ei ole. Selleks, et aretajatel oleks parem ülevaade oma hobuste aretuslikust väärtusest ja võrdlusmomendi saamiseks teiste loomadega peavad hobused osalema piirkondlikel ja üleriigilistel ülevaatustel, veokatsetel ja võõratsaniku testil.

Täkkude tunnustamiseks hinnatakse neid kahe-kolmeaastaselt noorhobuste ülevaatustel. Ülevaatuse tulemuste alusel võivad noored täkud saada ajutise tunnustuse. Püsiva tunnustuse saamiseks on vajalik hobuste osalemine programmis ettenähtud jõudluskatsetel.

### *1. Hobuste hindamine:*

Hobuste hindamine toimub vastavalt tunnustatud jõudluskontrolli läbiviimise korrale. Märade ja täkkude esmane hindamine toimub enne tõuraamatusse kandmist.

#### Hindamine toimub järgnevalt:

- a) tüüp
- b) kehaehitus
- c) jalad
- d) samm
- e) traav
- f) galopp ja hüpe
- g) üldmulje

#### Hindamine toimub numbriliselt:

- 10 = suurepärase
- 9 = väga hea
- 8 = hea
- 7 = küllalt hea
- 6 = rahuldav
- 5 = piisav
- 4 = puudulik
- 3 = küllaltki halb
- 2 = halb
- 1 = väga halb
- 0 = hindamata

Hobust, kellel esineb mõigaslui, pätk, kõrivilistamine, künahaukamine või jänesekand, üldjuhul ei hinnata ja teda ei tohi kasutada suguhobusena. Jänesekannaga hobusel, kellel on väljendunud väga hea tõutüüp ja kõrge jõudlus, võib välimikku hinnata, kuid mitte kõrgemalt kui 4 punktiga.

### *2. Täkkude tunnustamine*

Täkkude hindamise eesmärk on teha otsus täku kasutamise kohta aretusprogrammi raames. Täku hindamise õiguspädevaks organiks on hindamiskomisjon. Tõu- ja hindamiskomisjoni valimist ja tööd puudutav on kehtestatud EHSi põhikirjaga.

Täku hindamiseks esitamisel peavad olema täidetud järgmised tingimused:

- vanus vähemalt 2 aastat
- põlvnemine peab vastama tõuraamatusse kandmise tingimustele
- hobusel on identifitseerimisdokument (pass )
- enne hindamist tuleb kontrollida täku identiteeti
- tervislike probleemide puudumine, mis kahjustavad tõuväärtust. Täkul ei tohi olla hammastiku ega munandite anomaaliat, viltust saba ega tehtud keha korrigeerimise operatsioone.

Hindamisotsus on kas:

- tunnustatud kaheks aastaks
- tunnustatud
- esialgu mitte tunnustatud
- mitte tunnustatud

Hindamisotsus on „tunnustatud kaheks aastaks“, kui täkk on esitatud kahe või kolme aastaselt üleriigilistel noorhobuste jõudluskatsetel ning saanud töu-ja hindamiskomisjonilt ajutise tunnustuse.

Hindamisotsus on “tunnustatud”, kui täkk on seltsi poolt hinnatud üleriigilistel jõudluskatsetel, täidetud on päritolu nõuded ning olemas on hindamisele vastavad välised tunnused.

Hindamisotsus on “esialgu mitte tunnustatud” kui täkk ei täida esitatud nõudmisi, kuid on oodata, et ta edaspidi neile nõudmistele vastab.

Hindamisotsus on „mitte tunnustatud“ kui täkk ei täida esitatud nõudmisi.

Hindamisotsus protokollitakse. Tunnustamise otsus avalikustatakse ja edastatakse kirjalikult täku omanikule hiljemalt kahe nädala jooksul peale hindamist ning avalikustatakse EHSi koduleheküljel ühe kuu jooksul ning ilmuvas aastaraamatus. Otsus “tunnustatud” kantakse hobuse passi. Selleks peab täku omanik (pidaja) edastama täku passi EHSi büroosse sissekande tegemiseks.

## **Emaslooma seemendusandmete registreerimise kord**

Seadusandlik alus emaslooma seemendusandmete registreerimise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Seemenduseks loetakse emaslooma tiinestamist vabapaaritusega, käestpaaritusega, seemendamisega värske, jahutatud või sügavkülmutatud spermaga.

Emaslooma seemendus- ja paaritusandmete nõuetekohase registreerimise kohustus on nii täku kui märaomanikul või omaniku esindajal.

Seemenduste ja paarituste registreerimise aluseks on järgmised dokumendid:

- täku paaritusnimekiri (LISA 4)
- paaritustunnistus (LISA 1)
- varsa sünnitunnistus või sünniteade (LISA 1 ja 2)

Täku paaritusnimekirja peetakse eraldi iga kasutuses oleva täku kohta ja edastatakse 31. detsembriks EHSi bürosse, kus sisestatakse nimekirja alusel paaritused elektroonilisse tõuraamatusse. Täku omanikul või tema esindajal on soovitatav jätta oma algdokumentatsiooni koopia paaritusnimekirjast.

Paaritustunnistus täidetakse iga paaritatud mära kohta ja see kaasneb alati määraga tema müügi korral. Varsa sünnitunnistus edastatakse EHSi bürosse 30 päeva jooksul peale varsa sünni või aborti, mittetiinestumise korral hiljemalt 31. detsembriks.

Seemendaja/paarituspunkti pidajana käsitletakse täku omanikku või valdajat või kunstliku seemenduse läbi viinud veterinaararsti.

## **Mära tiinestamine kunstliku seemendusega**

Vastavalt Põllumajandusloomade aretuse seaduse § 24 lg 7 peab seemendaja elektrooniliselt või paberkanjal arvestust emasloomade seemendamise kohta. Arvestuses peavad kajastuma järgmised andmed:

- seemenduse järjekorra number
- seemendamise aeg
- loomapidaja/mära omaniku nimi
- isas- ja emaslooma nimi, nende registreerimisnumber ja tõuraamatunumber.

Vastavalt Põllumajandusloomade aretuse seaduse § 24 lg 8 peab seemendaja eelpoolnimetatud andmed edastama aretusühingule sagedusega üks kord kuus.

Kunstliku seemenduse teel saadud järglaste registreerimisel on vajalik teostada põlvnemise õigsuse kontroll.

Täkult kogutud sperma omanikuks loeb EHS täku omanikku sperma kogumise ajal, kui täkuomanik pole lepingu alusel sperma omanikuks nimetanud mõnda teist füüsilist või juriidilist isikut. Lepingu ärakiri peab olema edastatud EHSi bürosse. Täku omaniku muutumisel jääb sperma omanik muutumatuks, kui täku ostu-müügi lepingus ei ole sätestatud teisiti.

## **Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord**

Seadusandlik alus põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Hobuse identifitseerimise osadeks on:

- varsa sünniteade
- joonisdiagramm hobuse kirjeldusega
- nimi
- individuaalnumber (UELN)
- elektroonilise transpondri edastatav kood
- elektrooniline tõuraamatu kirje
- hobuse pass

Varsa sünniteate peab määra omanik edastama tõuraamatupidajale 30 päeva jooksul alates varsa sünnist. Varsa sünniteade on aluseks kõigile järgmistele toimingutele varsa identifitseerimiseks.

Varsa joonisdiagrammi koostab EHSi poolt volitatud isik varsa ema juures. (Andmed identifitseerimislehe kohta on toodud aretusprogrammi osas **Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord**) EHS tunnistab ka veterinaararsti poolt tehtud joonisdiagrammi. Vanemate hobuste identifitseerimisel on vajalik omaniku poolt esitada hobuse põlvnemist tõendavad dokumendid.

Hobusele paneb nime omanik. Nimi ei tohi olla ühetäheline või põhjendamatult pikk. Nimi peab algama isa esitähelga ning lõppema soovitatavalt märadel täishäälikuga ning täkkudel kaashäälikuga. Kui nime osana kasutatakse aretaja või sünnikoha nime (nt. –S jne) rakendub nõue vaid hobuse pärisnimele. Nime osana ei ole lubatud kasutada rahvusvaheliselt hobusekasvatuse tunnustatud tõuraamatu kaubamärki ( näit. Z jne.).

Individuaalnumber (UELN) antakse kõigile identifitseeritud hobustele vastavalt aretusprogrammi osas **Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord** p. 5 – Märgistamise kord toodud näitele. Numbris kajastub hobuse sünniaasta.

Elektroonilise transpondri paigaldab veterinaararst. Transponder tuleb paigaldada hobuse vasakule küljele kaelale, turja ja kukla vahelisele alale. Märgistamine peab toimuma samaaegselt joonisdiagrammi koostamisega või varem. Varasema märgistamise puhul peab hobuse pidaja esitama veterinaararsti tõendi identifitseerimise toimumise kohta. Tõendilt peab selguma millal märgistamine toimus, märgistaja, millist hobust märgistati, paigaldatud transpondri poolt edastatav kood ja koht, kuhu transponder paigaldati. Märgistamisest teatamiseks võib kasutada Hobuse märgistamise teadet (LISA 6).

Kande elektroonilisse tõuraamatusse teeb aretusühing. Elektroonilisse tõuraamatusse registreeritud andmete alusel vormistab aretusühing hobuse passi. Hobusele peab pass olema vormistatud 6 kuu jooksul tema sünnist arvates. Pass edastatakse hobuseomanikule peale passi väljastamisega seotud kulutuste katmist.



## **Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord**

Eesti Hobusekasvatajate Selts ei vii läbi seemendajate koolitusi.

Vastavalt kehtivale seadusandlusele on õigus kunstlikku seemendust läbi viia tegevusloaga veterinaararstil.

## HOBUSE MÄRGISTAMISE TEADE

Kuupäev \_\_\_\_\_

Koht \_\_\_\_\_

**Käesolevaga kinnitan et olen elektroonilise transpondriga märgistanud järgmise hobuse:**

**HOBUSE NIMI /UELN kood**

**SÜNNIAEG**

**EMA NIMI (täidetakse varsa puhul)**

**VÄRVUS**

**MÄRGISTE KIRJELDUS:**

**TRANSPONDRI PAIGALDAMISE  
KOHT:**

**Hobuse omaniku/pidaja nimi ja  
allkiri**

**Kinnitan, et kontrollisin ja ei leidnud enne märgistamist varasema märgistuse olemasolu**

**Märgistanud isiku nimi, allkiri ja  
ametnimetus**



# TORI TÕUGU HOBUSTE (UNIVERSAALNE SUUND) SÄILITUS-PROGRAMM

Tori tõugu hobuste säilitusprogramm  
kinnitati Eesti Hobusekasvatajate Seltsi Tori tõugu  
hobuste kasvatajate haruseltsi üldkoosolekul  
12.juuni 2010, Toris  
Kinnitan: .....

## Õiguslikud alused

Õiguslikud alused tori tõugu hobuste (tõumärk T) säilitusprogrammi (edaspidi Programmi) jaoks on:

Euroopa Ühenduse määrused C.D. 92/353; C.D. 92/354; C.D. 96/78; 504/2008; C.D. 96/79; C.D. 92/216 ja direktiivid 90/427; Dir. 90/428.

Eesti Vabariigi Põllumajandusloomade aretuse seadus (RT I 2002,96,566) ja sellega seonduvad õigusaktid: Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise ning aretuseks sobivaks tunnistatud aretuslooma ja aretusmaterjali kasutamise alused (RTL 2002, 146, 2132); Identifitseerimisele kuuluvate põllumajandusloomade liikide loetelu, nende identifitseerimise ning registreerimise viisid ja kord; registreerimistunnistuse väljastamise kord ja veisepassi vorm ning põllumajandusloomade arvestuse pidamise kord (RTL 2009,98,1457); Põllumajandusloomade ohustatud tõugude loetelu (RTL 2005, 120, 1876) ja teised Eesti Vabariigi seadused.

## Üldine

Käesolev programm on koostatud aastateks 2011 kuni 2020. See haarab kõiki abinõusid, mis on vajalikud tori tõu aretuseks ja tori tõu (universaalne suund) säilimise tagamiseks. Säilitusprogrammi lahutamatuks osaks on tori tõu (universaalne suund) ja tori tõu (aretussuund) aretusprogramm.

Tori tõugu hobuste säilitamine lähtub sotsiaal - majanduslikest ja kultuurilistest vajadustest.

Tori tõugu hobuste säilitus-ja aretuspiirkond on Eesti Vabariik. Lisanduvad aretajad teistest riikidest, kui nad täidavad käesolevat Programmi.

Populatsioon hõlmab 2010 aastal 1376 hobust, sealhulgas kuni 740 tori tõu (universaalne suund) tõuraamatusse TA kantud hobust ning 636 tori tõu (aretussuund) tõuraamatusse kantud hobust.

Säilitusprogrammi lähtealuseks on tori tõugu hobuste populatsioon alates Tori Riikliku Hobusekasvanduse suguraamatutest ja 1921. aastal avatud Tori tõugu hobuste tõuraamatust. 2010. aasta seisuga on võetud tõuraamatusse 24 917 tori tõugu mära ja 13 741 tori tõugu tätku.

## Tori tõu ajalugu

Tori tõu määrustik kinnitati ning tori tõug tunnustati Eesti Vabariigis tõuks 05.06.1925, kui Eesti Põllutööstusministri käskkirjaga muudeti tori-roadsteri tõu nimetus tori tõuks.

Tori tõug kinnitati kui parandaja tõug NSVL -s 26.03.1950. a. NSVL Ministrite Nõukogu määrusega nr. 1256.

## Sõlmeellased

Tori tõu alustajaks on ristan dtäkk Hetman (155 – 183 – 22,0), kes sündis 1886. aastal. Tema isaks oli norfolk-roadsteri tõugu täkk Stuart ning emaks inglise hunter. Hetmanil oli hea kehaehitus – pikk kere, hea selg, tugev luustik, hästiarenenud lihastik ning hea liikumine sammus kui ka traavis. Temaga paaritati üle 1000 mära.

Hetmani järglaskonda võis ühesuguse eduga kasutada nii põllu- ja transporditöödel kui ka ratsahobusena. Hetmani poegade paaritati 11 781 mära ning tema pojapoegade kaudu levis Hetmani veri nii tugevalt, et temast kujunes tõu peamine esivanem. Hetmanist saavad alguse kõik

tõu põhilised liinid: Harun 42 T, Heldenknabe Tk1543, Hasmo 129 T, Halis 348 T, Hoius 3939 TB ja Hingstar 317 T.

XX sajandi kaheksakümnendate aastate alguseks oli tori hobustel geneetilise sarnasuse koefitsient Hetmaniga püsinud 20-22% tasemel (F. Kohv). Käesoleval ajal ei ole tõus hobust, kelle põlvnemises Hetman ei esineks, üksikutel hobustel aga ulatub see esinemine 60 ja rohkema korrani. Seejuures on homosügootsuse kasvu koefitsient alla 1 %.

Tõu esiisade hulka tuleb arvata ka eesti tõugu täkk Vapsikas Tk 205, kes sündis 1860. a. Ta oli tüüpiline eesti hobune, värvuselt helekõrb, väljapaistvalt hea kehaehitusega ja silmapaistva tõulisusega. Kõrgus turjalt oli 141 cm ning kaal 401 kg. Vapsikast premeeriti Pariisi ülemaailmsel näitusel hõbemedaliga ja samal näitusel vedas ta veovõistlustel vankriga 385-puudase (6300 kg) koorma.

Vapsikas Tk 205 jättis järele hea järglaskonna ning ilma tema osavõtuta ei aretatud ühtegi tori hobuse tõu põhiliini. XX sajandi kaheksakümnendate aastate alguseks püsis tori tõu geneetilise sarnasuse koefitsient Vapsikas Tk 205-ga 4...5% juures (F. Kohv). Kõige hinnalisem tema pärilikest omadustest oli veotahe, mis väljendus tõrkumatus raskuste vedamises, mille veotakistus võis ületada ka hobuse enda kehakaalu. Vapsikas Tk 205 kaudu päranduvad ka teised eesti hobuse hinnatavad omadused, nagu kliima- ja pinnaseteguritega kohanemine, hea söödakasutus jt.

Tõu edasise kujundamise protsessis oli peamine roll vaid neil Hetmani poegadel ja tütaridel, kes olid saadud ristandraavlimärast Burjast ja Vapsikas Tk 205 astmes II-II inbrideeritud märast Vidust Tk 914. Nii on saadud silmapaistvad sugutäkkud Heldenknabe Tk 1543, Hyperion Tk 1649, Höfling Tk 1592 ja Hanlei Tk 1614.

Tori hobuse genealoogiasse on oma jälje jätnud Lääne-Euroopa poolverelised tõud ning inglise täisvereline ratsahobune.

Tõu struktuuri aitasid kujundada peamiselt järgmised sugutäkkud:

- trakeenidest - Tenorist, Courier ja Carlos
- hannoveridest - Kino, Nordstrand ja Schafing
- holsteinidest - Karuso
- inglise täisverelistest hobustest - Derby xx, Flamboyant xx, Weltmann xx ja Donnerwetter xx;
- anglo-normannidest - Homer 26 T ja Farinage.

Tori hobuse säilitamisel tuleks arvestada, et kõigi Hetmanist põlvnevate sugutäkkude geneetilise sarnasuse koefitsient püsiks 10% piires (F.Kohv).

Tori hobuse genealoogias on küllaltki suur erikaal idafriisi täkkudel: Meinhard 43T, Arend 64 T , Grant 240 T , Markgraf 239 T ja Montebello 284 T. Kõik nad olid omal ajal iseseisvate liinide algatajad, kuid käesoleval ajal tuleb nendega arvestada kui märadesse läinud liinidega. Neil liinialustajatel on omakorda ühine sõlmeellane Bernhard 803, aga seejuures puudub vajadus välja arvutada tema geneetilise sarnasuse suurus tori tõu üksikute hobustega. Sama olukord tekib 1936. aastal imporditud postjee-bretooni täkkude (Loots, Uhke, Tugev, Sammur ja Virk) eellaste suhtes. Kõigil neil on ühiseid väljapaistvaid eellasi mitte ainult omavahel, vaid ka Hetmaniga.

Kuigi tori tõu aretuses on kõiki neid sugulusseoseid vajalik teada, ei oma geneetilise sarnasuse koefitsientide väljaarvutamine nii kaugete esivanemate kohta kaasaegsete hobuste jaoks erilist tähtsust.

## **Tõu omadused**

Programmis osalev hobune peab olema kantud tori tõugu (universaalne suund) hobuste tõuraamatu TA ossa ning mõlemad vanemad peavad põlvnema tori tõu esiisast Hetmanist. Tori tõu aretuses kasutatud postjee – bretooni tõugu ja hannoveri tõugu tunnustatud täkkude järglaste osakaal ei ole suurenenud. Säilitusprogrammis osalevate hobuste põhivärvus on raudjas, vähemal määral esineb kõrbi ja kollast värvust, üksikud hobused on võigud, hallid või mustad. Tori tõugu (universaalne suund) hobuste tervis on hea, nad on pikaealised, hea sigivusega ning ei esine pärilikke haigusi.

## **Mõõtmed**

Keskmsed soovitud mõõtmed 4 a. ja vanematel täkkudel:

-turjakõrgus (tk )	166 cm
-kere põikipikkus (kppk)	172 cm
-rinnaümberruud (rü )	197 cm
-kämblaümberruud ( kü )	22,5 cm

Keskmsed soovitud mõõtmed 4 a. ja vanematel märadel:

-turjakõrgus (tk )	163 cm
-kere põikipikkus (kppk)	169 cm
-rinnaümberruud (rü )	195 cm
-kämblaümberruud ( kü )	21,0 cm

Tõu omadusi väljendatakse soovitud ja mitte soovitud omaduste koondina. Eraldi vaadeldakse hobuse tõu- ja sootüüpi, kehaehitust, liikumisi ehk allüüre.

### Tüüp:

Soovitud on elegantse, suursuguse ja harmoonilise välimusega hobune, keda iseloomustab suurem massiivsus ja suhteliselt suurem keha pikkuse e. formaadi indeks võrreldes tori tõugu hobuste aretusprogrammis osalevate hobustega.

Täkkudel ja märadel peavad olema selgelt väljendunud soo- ja tõutunnused. Mittesoovitud on robustne, toores, mitteharmooniline välimus, soo- ja tõutunnuste puudumine.

Soovituslik turjakõrgus kolmeaastasel hobusel on 156...170 cm ning kämblaümberruud minimaalselt 20,5 cm.

### Kehaehitus:

erinevate kehaosade iseloomustamisel on antud järgnevad soovitud ja mittesoovitud tunnused:

#### Pea

Soovitud: väljendusrikas, uhke, keskmise pikkusega kõrvadega

Mittesoovitud: ilmetu, suur, pikkade, lühikeste või lontis kõrvadega

#### Silmad

Soovitud: suured, elavad, tumedad, sõbralikud ja ümarad

Mittesoovitud: väikesed, tuhmid, tuimad ja varjatud

#### Lõuapärade vahe

Soovitud: lõuapärade vahe lai, vaba liikumisega

Mittesoovitud: tugev, kitsas lõuapärade vahe

#### Kael

Soovitud: keskmise pikkusega, pealt kumer ning kuklaga hästi ja kergelt ühendatud

Mittesoovitud: madal, sügava ühendusega, kiilukujuline ja lühike

#### Piht

Soovitud: pikk, hästi väljaarenenud turi, suured libajad abaluud ja pikad õlavarred.

Mittesoovitud : lühike või madal turi; väikesed , lühikesed või püstjad abaluud , lühikesed õlavarred

#### Keha

Soovitud: ristkülikukujuline (kehapikkus ületab turjakõrguse 5... 8 cm võrra), harmooniliselt, tugevalt ühendunud hobuse ees-, kesk- ja tagakeha

Mittesoovitud: ruudukujuline keha; pehme selg, avatud pikk tühimik, kumer nimme, lühike ja horisontaalne laudjas

### Jäsemed

Soovitud: hea lihastiku ja korrektse ehitusega, hästi arenenud liigesed; elastsed, keskmise pikkusega sõrgatsid ja hästi vormitud kabjad.

Mittesoovitud: puudulikult arenenud lihastikuga, väikesed lamedad ja silmapaistmatud liigesed, eetsi-või taatsirandmene seis; lühikesed või püstised sõrgatsid, liiga kitsas, saabeljalgne, rangjalgne ja kooskandne seis. Mittesoovitud on väikesed kabjad.

### Värvus

Eelistatud on heleda laka ja sabaga ning väheste märgistega jalgadel tumeraudjas hobune.

### Allüürid

Soovitud: hoogsad ja maadhaaravad põhiällüürid (4-taktiline samm; 2-taktiline traav; 3-taktiline galopp). Liigutused peavad kanduma energilistest tagajalgadest läbi elastse ja kergelt õõtsuva selja üle esijalgadele. Jäsemed peavad seejuures liikuma otse ja ettepoole. Samm peab olema vaba ja maadhaarav. Traav ja galopp peavad olema selgelt äratuntava lennufaasiga, elastsed, hoogsad ja tasakaalukad.

Mittesoovitud: lühike, madal ja mitteelastne liikumine; kinnine, fikseeritud selg; seotud õlad; tagajalgade nõrk tõuge. Samuti kiikuvad, riivlevad või pöörlevad liigutused.

### Seesmisel omadused (tervis, kohanemisvõime, söödakasutus, iseloom, temperament, jõudlus, sigivus)

Soovitud: töötahteline, võimekas, sõbralik, rahulik, usaldav, energiline, tasakaalukas, tugeva tervisega, hea pingetaluvuse ja kohanemisvõimega ning hea sigivuse ja söödakasutusega, pärilike vigadeta ja haigusteta hobune, kes sobib metsa- ja talutöödele, hobuturismi, hipoteraapiasse jne.

Mittesoovitud: kartlikud, närvilised, äkilised või tigidad hobused.

## **Tõu säilitamise eesmärk**

Tori tõu puhul on oluline säilitada tõugu kui kultuuripärandit ja väärtustada tehtud aretustööd. Tegemist on ühega Eestis aretatud põllumajandusloomatõugudest. Väärtustada tuleb nii hobuste põlvnemise ühtlikkust ristandtäkust Hetman, vahepealset aretuskäiku (sh. postjee-bretooni tõu kasutamine hobuste massiivsuse suurendamiseks, hilisemat hannoveri ja trakeeni tõu kasutamist hobuste konkurentsivõime suurendamiseks) kui ka praegust aretust mitmekülgsuse ja konkurentsivõime suurendamiseks.

Käesoleva säilitusprogrammi eesmärgiks on tagada tori hobusetõu geneetilise mitmekesisuse säilimine, populatsiooni suurenemine ja tõu leviala laienemine.

Eesmärgiks on aastaks 2020 saavutada olukord, kus tori tõugu (universaalne suund) hobuste populatsioon ületab 1000 hobuse piiri ja aastas sünnib vähemalt 70 varssa, kelle kolme eellastepõlvkonna jooksul ei ole kasutatud teist tõugu aretusmaterjali või tori tõugu (aretussuund) hobuste tõuraamatusse TB kantud hobuseid. Kasutusvaldkonna laienemine on väga oluline ja tõugu propageeritakse kasutamiseks talutöödel, metsanduses, turismitaludes, ratsakoolides jne.

## **Säilitusprogrammi osad**

Käesoleval säilitusprogrammil on järgmised osad:

- Välimiku ja jõudlusomaduste kirjeldus
- Andmed populatsiooni kohta
- Tõu säilitamise meetodid
- Tõu propageerimise kord

## Välimiku- ja jõudlusomaduste kirjeldus

Üldine tõukirjeldus on soovitud ja soovimatute omaduste kaudu toodud säilitusprogrammi üldosas.

Hobuste vastavust tõu kirjeldusele hinnatakse ülevaastustel. Märade ja täkkude esmane hindamine toimub enne tõuraamatusse kandmist.

### Hindamine toimub järgnevalt:

- a) tüüp
- b) kehaehitus
- c) jalad
- d) samm
- e) traav
- f) üldmulje

### Hindamine toimub numbriliselt:

- 10 = suurepärane
- 9 = väga hea
- 8 = hea
- 7 = küllalt hea
- 6 = rahuldav
- 5 = piisav
- 4 = puudulik
- 3 = küllaltki halb
- 2 = halb
- 1 = väga halb
- 0 = hindamata

Hobust, kellel esineb mõigastu, pätk, kõrivilistamine, künahaukamine või jänese kand, üldjuhul ei hinnata ja teda ei tohi kasutada suguhobusena. Jänese kannaga hobusel, kellel on väljendunud väga hea tõutüüp ja kõrge jõudlus, võib välimikku hinnata, kuid mitte kõrgemalt kui 4 punktiga.

### 1.Jõudluskontroll

Tori tõugu hobuste jõudlusomaduste hindamine toimub jõudluskontrolli andmete alusel.

Jõudluskontrolli andmed on :

- varssade hindamine
- noorhobuste jõudluskatsed
- täkkude hindamine, tõuraamatu sissekanded ja täkkude näitused
- märade hindamine, tõuraamatu sissekanded ja märade näitused
- täkkude ja märade jõudluskatsed
- võistlusspordi tulemused (näit. rakendisport jm.)

Jõudluskatseteks loetakse noorhobuste ülevaastustel, võõrratsaniku testil, rakendikatsetel ja võistlusspordis osalemist ja seal kogutud andmeid. Jõudluskatsete tulemusi tunnustatakse, kui jõudluskontroll on läbi viidud vastavalt jõudluskatsete eeskirjadele ning kehtivatele juhenditele.



## 2. Täkkude tunnustamine

Hindamise eesmärk on teha otsus täku kasutamise kohta säilitusprogrammi raames. Täku hindamise õiguspädevaks organiks on hindamiskomisjon. Tõu- ja hindamiskomisjoni moodustamise alused on sätestatud EHSi põhikirjas.

Täku hindamiseks esitamisel peavad olema täidetud järgmised tingimused:

- vanus vähemalt 2 aastat
- põlvnemine peab vastama tõuraamatusse kandmise tingimustele
- hobusel on identifitseerimisdokument (pass )
- enne hindamist tuleb kontrollida täku identiteeti
- tervislike probleemide puudumine, mis kahjustavad tõuväärtust. Täkul ei tohi olla hammastiku ega munandite anomaaliat, viltust saba ega tehtud keha korrigeerimise operatsioone

Hindamisotsus on kas:

- tunnustatud kaheks aastaks
- tunnustatud
- esialgu mitte tunnustatud
- mitte tunnustatud

Hindamisotsus on „tunnustatud kaheks aastaks“, kui täkk on esitatud kahe või kolme aastaselt üleriigilistel noorhobuste jõudluskatsetel ning saanud tõu-ja hindamiskomisjonilt ajutise tunnustuse.

Hindamisotsus on “tunnustatud”, kui täkk on seltsi poolt hinnatud üleriigilistel jõudluskatsetel, täidetud on päritolu nõuded ning olemas on hindamisele vastavad välised tunnused.

Hindamisotsus on “esialgu mitte tunnustatud” kui täkk ei täida esitatud nõudmisi, kuid on oodata, et ta edaspidi neile nõudmistele vastab.

Hindamisotsus on „mitte tunnustatud“ kui täkk ei täida esitatud nõudmisi.

Hindamisotsus protokollitakse. Otsus “tunnustatud” kantakse passi ja avalikustatakse kahe nädala jooksul EHSi koduleheküljel ning järgmises aastaraamatus.

## Andmed populatsiooni kohta

Tori tõugu hobuste säilitusprogrammi on kantud 740 tori tõugu (universaalne suund) hobust (seisuga 23.11.2010), neist 284 hobust on peatõuraamatusse, 28 hobust on tõuraamatus ja 428 hobust on eeltõuraamatus.

Suurim tori tõugu hobuste populatsioon on Eestis, kuid aasta aastalt on suurenenud nende tori tõugu hobuste osa, kes osalevad aretuses väljaspool Eestit. Ajaloolise iseärasusena on väga suur tori tõugu hobuste populatsioon Ukrainas ja Valgevenes, kuid need hobused ei ole kantud tõuraamatusse Eestis ja ei osale säilitusprogrammis. Säilitusprogrammis osalevaid hobuseid on veel Soomes ja Rootsis.

## Genealoogilised liinid

Genealoogilistesse liinidesse kuuluvad järgmised tunnustatud täkud:

1) Hertsog 12 521 T	sünd 1986	Hoius 3939 TB liin
2) Rootsis: Hilbek 13 533 T	sünd 1991	Hoius 3939 TB liin
3) Hapollon 13 569 T	sünd 1995	Hoius 3939 T liin
4) Hamadeus 13 743 T	sünd 2006	Hoius 3939 TB liin
5) Hadrian-UW- 13 585 T	sünd 1997	Hasmo 129 T liin
6) Härra 13 767 T	sünd 2006	Halis 348 T liin
7) Lancelot-UW- 13 691 T	sünd 2003	Loots 649 TA liin
8) Luks 13 707 T	sünd 2001	Loots 649 TA liin
9) Soliid 12 339 T	sünd 1985	Sammur 569 TA liin
10) Vahur 13 647 T	sünd 2003	Veluur 13 527 T järglaskond
11) Vörsik 13 639 T	sünd 1995	Virk 571 TA liin
12) Albion 13 627 T	sünd 1999	Aaker 9969 T järglaskond
13) Ailur 12 391 T	sünd 1986	Aaker 9969 T järglaskond
14) Aramis III 13 725 T	sünd 2005	Aaker 9969 T järglaskond
15) Rootsis: Arhibald 13 631 T	sünd 2001	Arhippos 13 535 T järglaskond
16) Argument 13 685 T	sünd 2003	Arhippos 13 535 T järglaskond
17) Pägimor 13 769 T	sünd 2006	Premium 13 547 T järglaskond
18) President 13 755 T	sünd 2007	Premium 13 547 T järglaskond

Säilitusprogrammis on soovitakse suurendada täkkude Hertsog 12 521 T, Lancelot-UW- 13 691 T, Vahur 13 647 T, Ailur 12 391 T, Aramis III 13 725 T kasutust.

## Genealoogilised märaperekonnad

Tunnustatud märaperekonnad on: Mimi – Lee 1559 TA , Iduna, Hilba 1243 T, Aade 1283 T, Hoiva 986 T, Harita 1531 TA jne.

Tõule vajaliku konstantsuse hoidmiseks säilitatakse kaasaegsete hobuste geneetiline sarnasus märadesse läinud genealoogiliste liinidega.

Tori tõu universaalse suuna säilituses on määrava tähtsusega, et valikuga saavutatakse ning säilitatakse tori hobuse tüübi optimaalne suhe selle konstantsuse ja muutlikkuse vahel.

## Tõu säilitamise meetodid

Tori tõu säilitamisel rakendatakse aretuslikke meetmeid, mida toetatakse majanduslike meetmete rakendamisega.

Tori tõugu (universaalne suund) säilitamisel on lubatud puhasaretus. Rakendatakse liin- ja perekondaretust ja lubatud on mõõdukas sugulusaretus.

Tori tõu (universaalne suund) säilitamisel rakendatakse järgnevaid majanduslikke meetmeid:

- sugutäkkude baasi kindlustamine
- järglaste jõudluskontrolli toetamine
- sugutäkkude, eriti vähem levinud genotüübiga sugutäkkude, pidamise toetamine
- tori tõu (universaalne suund) säilitusprogrammi raames saadud varssade toetamine
- eripaaride valiku toetamine, mis aitaks tagada tõu säilitamist

Sugutäkkude baasi kindlustamiseks ostab EHS vajadusel ja võimaluste olemasolul tõule vajaliku põlvnemisega noorhobuste ülevaatustel hea hinnangu saanud täkud aretuses kasutamiseks. Ettepaneku konkreetsete loomade ostmiseks teevad EHSi liikmed, tori tõugu hobuste kasvatajad.

Täkkude järglaste jõudluskontrolli toetamise puhul toetab EHS võimaluste olemasolul rahaliselt üleriigilistele ülevaatustele kutsutud noorhobuste transporti. Lisaks on Selts välja pannud preemiad finaaliülevaatusel osalevate parimate noorhobuste omanikele.

Sugutäkkude pidamise toetamise raames maksab EHS vajadusel ja võimaluste olemasolul haruseltsi juhatuse otsuse alusel rahalist toetust täkupidajale. Toetuse maksamise aluseks on täkupidaja kirjalik taotlus EHSi tori tõugu hobuste kasvatajate haruseltsi juhatusele. Positiivse otsuse korral võib sellega kaasneda ettekirjutus täku sugulise kasutamise kohta.

Tori tõu säilitusprogrammi raames saadud varssade omanikele makstakse toetust vastavalt EHSi juhatuse poolt kehtestatud tingimustele.

Eripaaride valiku puhul toetatakse vajadusel ja võimalusel selliste varssade sündi, kelle puhul on tõu-ja hindamiskomisjoni soovitus paaridevaliku kohta. Toetuse eesmärgiks on tõule vajalike genotüüpidega hobuste saamine ja saadava varsa võimaliku madalama turuväärtuse kompenseerimine.

## **Tõu propageerimise kord**

Tori tõu propageerimise eesmärgiks on tori tõu genofondi säilitamine ja laiendamine. Eesmärk saavutatakse tõu populaarsuse suurenemise ja kasutusvaldkondade laiendamisega.

Tori tõu teadvustamiseks ja populaarsuse suurendamiseks hinnatakse noorhobuste ülevaatustel ja näitustel hobuseid eraldi säilitusprogrammi ja aretusprogrammi arvestuses.

Noorhobuste ülevaatustel auhinnatakse kõiki osalevaid hobuseid.

Tori Hobusekasvanduse kui tõu säilituskeskuse väärtustamine.

Igal aastal osalevad näitusel „Tõuloom“ aasta parimaks noormäraks ja -täkuks hinnatud tori tõugu universaal- ja aretussuuna hobused.

Lisaks tutvustatakse tori tõugu ja propageeritakse tori hobust näitustel, messidel, ratsaspordivõistlustel jne.

Igal aastal toimub EHSi tori tõugu hobuste kasvatajate haruseltsi koosolek, tunnustatakse säilitusprogrammi kantud tori tõugu hobuste kasvatajaid.

EHS teeb kootööd teiste hobusekasvatust edendavate ja tutvustavate füüsiliste ja juriidiliste asutustega eesmärgiga tõsta tori tõugu hobuse populaarsust tervikuna ning tutvustada tori tõu (universaalne suund) väärtusi.

EHS korraldab või viib koostöös teiste organisatsioonidega läbi koolitus-ja teabepäevi hobusekasvatuse alal.

Eesmärk on kajastada kõike toimuvat kaasates meediat jm. infotehnoloogia valdkondi.